

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂL VE HARAM
YİYECEKLERİN TEFSİRLER AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Kübra SAĞLAM

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY

2022

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂL VE HARAM YİYECEKLERİN TEFSİRLER AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(The Evaluation of Halal and Haramı Foods in the Quran In Terms of Commentary)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra SAĞLAM

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY

Bayburt
Nisan, 2022

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY danışmanlığında, 182108061 numaralı Kübra SAĞLAM tarafından hazırlanan “‘Kur’ân-ı Kerîm’de Helâl ve Haram Yiyeceklerin Tefsîrler Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma 15/04/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riâyet ettiğimi, çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

15/04/2022

Kübra SAĞLAM

TEŞEKKÜR

Çalışmamda katkılarını esirgemeyen danışmanım sayın; Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY hocama, ders dönemimizde bize her türlü katkıyı sağlayan değerli Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyelerine, eğitimim ve çalışmam esnasında maddi-manevi destekleriyle beni onurlandıran değerli ailem ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂL VE HARAM YİYECEKLERİN TEFSİRLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kübra SAĞLAM

Nisan-2022, 60 sayfa

Kur'ân'a göre insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Allah (c.c.) yeryüzünde insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi ve yeryüzünde faydalanması için birçok nimet yaratmıştır. İnsanoğlunun varlığını sürdürebilmesi için temel gereksinimlerden birisi de gıda ihtiyacıdır. İnsanlar, kendilerine sunulan bu nimetlerden çeşitli yönlerde faydalanarak onlardan istifade ederler.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de insanların fayda ve zararına olan yiyecek ve içecek türü şeyleri açıklayıp, bunlarla ilgili hükümleri helâl ve haram şeklinde bildirmiştir. Allah (c.c.) tarafından helâl ya da haram olarak belirlenen yiyecek ve içecekler hükmen bütün müminler için aynı şekilde bağlayıcıdır. Kişinin helâl ve harama karşı gösterdiği duyarlılık onun dindarlıktaki özveri ve hassasiyetini belirler.

Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan helâl ve haram yiyeceklerin neler olduğu ele alınmıştır. Allah'ın helâl kılıp rızık olarak faydalanılmasını istediği yiyecekler ile Allah'ın haram kılıp insanların faydasına olmadığını belirttiği yiyeceklerin neler olduğu, ilgili tefsîrler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân, tefsîr, helâl, haram, tayyib, habis.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE EVALUATION OF HALAL AND HARAMI FOODS IN THE QURAN IN TERMS OF COMMENTARY

Kübra SAĞLAM

April-2022, 60 pages

According to the Qur'an, man is the vicegerent of Allah on earth. Allah (c.c.) has created many blessings for mankind to survive and benefit on earth. One of the basic needs for human beings to survive is the need for food. People benefit from these blessings offered to them in various ways.

In the Qur'an, Allah explained the things like food and drink that are beneficial and harmful to people, and declared the provisions regarding them as halal and haram. Food and beverages determined by Allah as halal or haram are binding on all believers in the same way. A person's sensitivity towards halal and haram determines his dedication and sensitivity in piety.

In this study, the halal and haram foods in the Qur'an are discussed. The foods that Allah has made halal and wanted to be used as sustenance and the foods that Allah has made haram and not for the benefit of people have been evaluated in terms of the relevant tafsirs.

Keywords: Qur'an, tafsir, halal, haram, tayyib, malign.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER TABLOSU.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Amacı.....	2
II. Araştırmanın Önemi	2
III. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
IV. Araştırmanın Yöntemi	2
V. Araştırmanın Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

YİYECEK VE İÇECEKLERDE HELÂL KAVRAMI

1.1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂL KILINAN YİYECEK VE İÇECEKLER.....	4
1.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Helâl Kavramı.....	4
1.1.2. Helâl Kabul Edilen Hayvanlar.....	8
1.1.2.1. Helâl Kabul Edilen Kara Hayvanları	8
1.1.2.2. Deniz Hayvanları	11
1.1.2.3. Hem Karada Hem de Denizde Yaşayan Hayvanlar	12
1.1.3. Helâl Kabul Edilen Toprak Ürünleri.....	13
1.1.3.1. Bitkiler	13
1.1.3.2. Sebze ve Meyveler	20
1.1.4. Helâl Kabul Edilen İçecekler ve Yiyecekler	22
1.1.4.1. Su	22
1.1.4.2. Süt	23
1.1.4.3. Sirke	25
1.1.5. Bal.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

YİYECEK VE İÇECEKLERDE HARAM KAVRAMI

2.1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HARAM KILINAN YİYECEK VE İÇECEKLER	30
2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Haram Kavramı	30
2.1.2. Haram Kabul Edilen Hayvanlar	32
2.1.2.1. Haram Kabul Edilen Kara Hayvanları	32
2.1.2.1.1. Murdar/Meyte	34
2.1.2.1.2. Kan	36
2.1.2.1.3. Domuz	37
2.1.2.1.4. Allah'tan Başkası Adına Kesilenler	40
2.1.2.1.5. Besmelesiz Kesilen Hayvan	41
2.1.3. Haram Kabul Edilen Bitkiler	44
2.1.3.1. Uyuşturucu Yapımında Kullanılan	44
2.1.4. Haram Kabul Edilen İçecekler	45
2.1.4.1. Şarap/İçki	45
2.1.5. Zaruret Halinde Haram Gıda Tüketimi	48
2.1.5.1. Mecburiyetten Doğan Meşruluk	48
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	53
ÖZ GEÇMİŞ	60

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin/oğlu
bnt.	: Binti
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celâlûhu
çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
r. anhâ	: radiyallahu anhâ
s.a.s.	: Sallâllâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen helâl ve haram, yiyecek ve içeceklerin neler olduğu Müslümanlar açısından oldukça önemlidir. Çünkü insan yaratılışı itibarı ile hayatını yeme, içme ile devam ettirir. Bunun aksi yemeyen, içmeyen bir insan düşünülemez. Bu aksi durum insanın yaratılış fitratına terstir. Kâinatın yaratıcısı, hâkimi Allah (c.c.) âyet-i kerîmede şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

‘‘Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.’’¹

Allah Teâlâ kullarına nimetlerinin en güzellerini layık görmüş, onu şeytanın her türlü kötülük ve hilelerinden korumak istemiştir. Bununla beraber Allah (c.c.) kullarını harama düşürecek her türlü şüpheli yolu şeytanın adımlarından sayarak o davranışlardan da sakınmalarını tavsiye etmiştir.

Allah Teâlâ âyet-i kerîmede: ‘‘Dininizi tamamen (kemale) erdirdim.’’² derken onu bütün bir düşünce, hayat sistemi ve medeniyeti oluşturan kalıcı bir hayat tarzının gerekli tüm öğeleriyle donattım ve ilkelerini koydum demek istemiş, şeklinde yorumlanmış; tüm insani sorunların çözümü için ana talimatları belirledim şeklinde de ele alınmıştır.³ Artık bundan böyle Onda sizin için artık ne bir eksiklik ne de bir noksanlık yoktur demektedir.

Her türlü dünya nimetlerinden faydalanılma dinen mübah görülmüş olsa da haram görülen yiyecekler ve israf gibi aşırılıklar dinen yasaklanmıştır. Bu yasaklamalar kulları faydadan yoksun bırakmak için değil, aksine onları faydasız şeylerden korumak içindir. Bununla beraber Allah (c.c.) ilahi vahyinde bildirdikleriyle kullarından dünya ve âhiret dengesi sağlayan bir hayat düzeni kurmalarını istemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ: ‘‘Düşünmez misiz, akletmez misiz?’’⁴ diye insan aklına bir nevi uyarıda bulunur. Bununla Allah (c.c.) kullarından kâinatı, yaratılışı ve ondaki hikmeti anlamalarını ister. Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamberden gelen nakiller ve aklın imkânları kâinatın ve ondaki hikmetin anlaşılması üzerine bir kez daha ilahi vahyin önemine dikkatleri çeker.

¹ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/168.

² el-Mâide 5/3.

³ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 1/454.

⁴ el-Bakara 2/63,242; en-Nisâ 4/82; Hûd 11/51; en-Nahl 16/44; el-Kehf 18/54; el-Enbiyâ 21/67; el-Kasas 28/60; ez-Zuhruf 43/3; el-Kamer 54/17.

I. Araştırmanın Amacı

Yüce yaratıcının insanları yaratıp başıboş bir şekilde bırakmaması insanlara, Allah'a karşı kul olma sorumluluğu yükler. Kul olmanın bilincinde olan her Müslüman, Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel şekilde anlayıp yaşmalıdır. Bu araştırmada maksat, helâl-haram kılınan kılınan yiyecekler ve içeceklerle ilgili tefsîr kitaplarında yer alan müfessirlerin yorumlarını bir araya getirerek ilgili konuyu insanlar nezdinde daha açıklayıcı ve anlaşılır kılmaktır. Nitekim ele alınan konu insan yaşamı ve hayatiliği açısından son derece önemlidir. Helâl ve haram yiyecekler ve içecekler konusundan asıl amaç kulluk vazifesini yerine getirmekle yükümlü olan insanlara ilmi anlamda faydalı olmaktır.

II. Araştırmanın Önemi

Takva sahibi her Müslüman dini konularda hassas bir yaşantı sergilemek ister. Bu hassasiyet de İslâm dininin emir ve yasaklarına itaat doğrultusunda gerçekleşir. Helâl-haram yiyecek ve içeceklerin neler olduğu müminler tarafından bilinmesi gereken önemli hususlardandır. Bu araştırmamızda Müslümanların mutfak prensiplerinde, neleri yiyip neleri yiyemeyecek ve içemeyecek oldukları ele alınmıştır. Ayrıca helâl-haram yiyecek ve içeceklerin amellerle ilişkisi üzerinde de durulmuştur.

III. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu amacı, önemi, metodu üzerinde kısaca durulmuştur. Birinci bölümde İslam dininde helâl yiyecek ve içecekler ele alınmış. İkinci bölümde haram yiyecek ve içecekler ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yiyecek ve içeceklerle ilgili (detaylandırılmadan) kısa ve öz açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar tefsîr çalışmaları ile detaylandırılmış ve açıklanmıştır. Tefsîr çalışmalarındaki bu detaylandırma ve açıklamalar da konu ile ilgili hadislerle desteklenerek açıklanmıştır.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya İslâm dininde helâl ve haram yiyeceklerle ilgili literatür taraması yapılarak başlandı. Akabinde fayda sağlayacak tefsîr kaynakları, makaleler, tezler, sözlük çalışmaları incelenerek konuyla ilgili yardımcı olabilecek tüm kaynaklar belirlendi. Tefsîr çalışmalarından derlemeler yapılarak, başlıklar altında ele alınan her bir konuya açıklık getirilmeye çalışıldı. Aynı zamanda konu ile ilgili açıklayıcılığı olan diğer kaynaklara da yer yer başvuruldu. Çalışma bahsi geçen tüm kaynaklardan istifade edilerek tamamlandı.

V. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmanın ana kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm ve ilgili tefsîr çalışmalarıdır. İslâm dininin ana kaynaklarını Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünneti oluşturmaktadır. Konunun bu bağlamda daha iyi anlaşılması için ilgili hadis kitaplarına ve aşağıdaki tefsîr kaynaklarına başvurulmuştur:

İlgili Tefsîr Kaynakları:

Câmi'u'l-Beyân, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923); Ahkâmu'l-Kur'ân, Ebû Ca'fer et-Tahâvi (ö. 321/933); Zadü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, İmâm Ebû'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed Cevzi (ö. 597/1201); Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb, Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210); el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273); Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl, Kâdî Beydâvî (ö. 685/1286); Medârikü't-tenzîl, Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310); Bedâi'u't-tefsîr, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350); İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm, Ebû's-Suûd Efendi (ö. 982/1574); Ruhû'l-Beyân, İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725). Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd, İbn Acîbe el-Hasenî (ö. 1224/1809); Hak Dini Kur'ân Dili, Elmalî Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942); Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsîri, Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1390/1971); Tefhimu'l Kur'ân, Mevdûdî (ö. 1399/1979); Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr, Diyanet İşleri Komisyon 2003; Ruhü'l-Furkan Tefsîri, Mahmud Ustaosmanoğlu (ö.1441/2020); Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsîri/Safvetü't-Tefâsîr, Muhammed Ali Es-Sâbûnî (ö. 1443/ 2021); Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri, Ömer Çelik.

BİRİNCİ BÖLÜM

YİYECEK VE İÇECEKLERDE HELÂL KAVRAMI

Helâl kelimesi, “halle” mudaaf fiil kökünden türemiş mastardır. Sözlükte mübah, caiz, düğümü açmak, çözmek, serbest olan ve ruhsat verilen anlamlarına gelmektedir.⁵ Kavramsal olarak helâl kelimesi dinen izin verilmiş şeyleri ifade etmek için kullanılır. Bununla beraber helâl kavramı dini hayatta önemli bir alanı temsil etmektedir.

Âyet-i kerimede: “*O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızından yiyin. Dönüş ancak O’nadır.*”⁶ buyurulmaktadır. Zira Müslümanlar helâl ve rızık içerisine girecek davranışlarını çoğaltmaya çalışırken aksi davranış hallerinden de uzaklaşmaya çalışırlar. Çünkü Müslümanca yaşam bunu gerektirmektedir.

İçinde bulunduğumuz son zamanlarda sağlıksız beslenme sonucunda görülen hastalıkların sayısı bir hayli artmış durumdadır. Sağlıksız beslenme, insan kaybının yanında maddi-manevi kayıplara da yol açmaktadır. Bu durum beslenmenin insan hayatı için ne derece önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

1.1. KUR’ÂN-I KERÎM’DE HELÂL KILINAN YİYECEK VE İÇECEKLER

1.1.1. Kur’ân-ı Kerîm’de Helâl Kavramı

Helâl kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de yaklaşık olarak elli yerde geçmektedir.⁷ Geçtiği bu yerlerde helâl; iyi, güzel, hoş, giden, nefsin sevdiği şey anlamlarında kullanılmıştır.⁸ Bu kelimeyle bağlantılı olarak “tayyib” kelimesi de sözlükte; temiz, saf, iyi, hoş, güzel, lezzetli, faziletli, helâl, anlamlarında kullanılmıştır. Terim olarak tayyib, helâl olan şeylere verilen isimdir.⁹

Kur’ân’da ifade edilen: “*Yeryüzünde ne varsa, hepsini sizin için yarattı.*”¹⁰ âyeti ile “*Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir.*”¹¹ âyetinden hareketle yiyecekler, giyecekler ve her türlü süslenme usulleriyle

⁵ Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân* (Dâru’l-kalem: Dimeşk, 1992), 128.

⁶ el-Mülk 67/15.

⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfrehres li-elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1982), 215-216. Örneğin el-Bakara 2/196,228,229; el-Mâide 5/2,5,88; en-Nahl 16/116; Tâhâ 20/27; el-Hac 22/30.

⁸ el-Bakara 2/57,168,172,267; el-Mâide 5/87,88; el-A’râf 7/32.

⁹ Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2003), 11/168-174.

¹⁰ el-Bakara 2/29.

¹¹ el-Câsiye 45/13.

güzelleşme hususunda “aslolan hükmün ibâha (serbestlik) olduğu” fıkıh kaidesi geliştirilmiştir. Bir fıkıh terimi olarak “helâl” Allah’ın kullarının yapmasında sakınca görmediği şeyler olarak ifade edilir.¹² Allah’ın kullarının yapmasına müsaade ettiği, hoş karşıladığı, izin verdiği tüm hususlar helâl olarak tanımlanabilir.

Kur’ân’da Hz. Peygamber’in “tayyib olanları helâl kılan” ve “habîs olanları haram kılan” şeklinde nitelendiği¹³ dikkate alındığında, gıdalar konusunda insanın hoşlandığı, faydalı ve temiz yiyeceklerin prensip olarak helâl; iğrenç ve temiz olmayan şeylerin ise prensip olarak haram olduğunu söyleyebiliriz.

Zemahşerî (ö. 538/1144) bir şeyin yenmesi, onun helâl olması şartına yahut da haram olduğunu belirten durumun olmaması şartına bağlıdır der.¹⁴ Râzî de (ö. 606/1210) “helâli” kendisinden, mahzurluk düğümü çözülen “mubah” olan şeklinde ele almış, kelimenin aslının da, “akd” (düğümlmek) kelimesinin zıddı olan “hail” (çözmek) manasından geldiğini belirtip “tayyib” kelimesini de “temiz” helâl, “tayyir”¹⁵ diye vasıflandırmıştır.

Kurtubî’ye (ö. 671/1273) göre temiz, yenilmesi günah olmayan şeylerdir.¹⁶ Allah Teâlâ âyet-i kerîmesinde “*Allah’ın size rızık kıldığı şeylerden yeyin.*” buyurmuştur. Allah Teâlâ, bu hitapla malın helâlinde olmasını istemiş, bunu da şu altı özellikten uzak olmasına bağlamıştır: Faiz, haram, suht (her türlü haram ve kötü kaynağı kapsayan genel bir isim) gulûl (genel olarak hırsızlık, hainlik, özellikle de ganimet hırsızlığı), mekruh ve şüpheli şeylerdir.¹⁷

Cürcânî (ö. 531/1137): Helâl kelimesinin kavramsal tanımını, yapılması halinde ceza gerekmeyen her şey ve şâriin yapılmasını serbest bıraktığı şey¹⁸ şeklinde tarif etmektedir. Dini terminolojide ise helâl kavramı: “dinen izin verilmiş ve serbest olan” haram kavramı da “dinen yasaklanmış olan” şeklinde ele alınmıştır.¹⁹

Âyet-i Kerîmede: “*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin (şeylerin) helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.*”²⁰ ifadelerinden hareketle Peygamber Efendimiz: “*Helâl, Allah’ın kitabında helâl kıldığı*

¹² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/563.

¹³ el-A’râf 7/157.

¹⁴ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf’an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fî vücûhi’t-te’vîl*, thk. Adil Abdulmevcud (Riyad: Mektebetü’l Abikan, 1998), 5/107.

¹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû’l-kebîr Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l Fikr, 2005), 4/198.

¹⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-mübeyyin limâ tezammenehû mine’s-sünneti ve âyi’l-furkân* (Beyrut: Müessesetü’r Risale, 2006), 1/207.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’*, 1/408.

¹⁸ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rîfât* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1983), 92.

¹⁹ Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Remzü’l-hakâik* (Beyrut: 2004), 2/372.

²⁰ el-Bakara 2/168; el-Bakara 2/172; el-Mâide 5/5,88; en-Nahl 16/114; Tâhâ 20/81; el-Mü’minûn 23/51.

şeylerdir, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir.'²¹ diyerek helâl ve haram dairesini Kur'ân ve hadis ekseninde değerlendirmiştir. Bir başka hadis-i şerifte: *'Kişi darmadağın bir halde uzun bir hac yolculuğuna çıkar ve ellerini kaldırıp 'Rabbim, Rabbim!' diye dua eder de, bir yandan da haram yer, haramdan giyinir ve haramlarla beslenmişse; böyle bir kişi, Allah'ın duasına karşılık verebileceğini nasıl bekleyebilir?'*²² ifadeleri ile Hz. Peygamberin helâl kazanca teşvik etmesi, helâl ile beslenmeyen kişilerin dua ve ibadetlerinin kabul edilmeyeceğini belirtmesi yönünden önemlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı yasaklamalar konusunda detaylı açıklamalar yapılmadan yani yasaklanan şeyin nedeni ile ilgili bir açıklama olmadan Allah (c.c.) bunların bizzat yasak olduğunu bildirmiştir. Bu yasaklamaların sebebi bilinsin ya da bilinmesin haramlık yönünden bağlayıcılıkları aynıdır. Bu konuda temel kriter nass ve taabbudîliktir.²³ Çünkü "helâl" yemek ancak Allah'ın ilmi ile sahih olabilir. Şüphesiz sonsuz ilim sahibi, kâinatı ve ondaki her şeyi kusursuz yaratan, yoktan var eden Allah Teâlâdır.

Yiyecek ve içeceklerdeki haramlık değerlendirilirken iki şekilde ele alınır. Birincisi yenilecek ya da içecek şeyin kendisinden kaynaklanan diğeri ise malın kazanılmasından kaynaklanan haramlık yönüdür. Haram karışmadan kazanılan tüm şeyler, temiz ve güzel yiyecekler genel anlamda helâl olarak görülür.²⁴ Temiz, güzel ve helâl olan şeylerden yeme emri şu iki faydanın elde edilmesi içindir denilmiştir. Birincisi: Kulların yiyip içtikleri şeylerde kendi hallerine bırakılmayıp bir emirle belirlenmesi, bu da akıl sahibi insanları hayvanlardan ayırmak anlamına gelir. Dolayısıyla insanlar, böylece şeriatın nurları ile kendi tabiatlarının karanlığından çıkarlar. İkincisi: Yeme emrine itaat yoluyla sevap kazanılmasıdır.²⁵ Âyet-i kerîmede: *'Size kısmet ettiğimiz rızıkların madden ve mânen temizlerinden yiyiniz.'*²⁶ İfadesi de iki farklı boyutta ele alınmıştır. Bunlardan ilki, insan sağlığına faydası olmayan (zararlı olan) her türlü yiyecek ve içecekler madden pis sayılırken; diğeri insanı rahatsız eden kendilerinden uzak durulması gereken, insan nefesine huzursuzluk veren her türlü şüpheli durumlar da manevi anlamda pis ve necis sayılmıştır.²⁷ Bir toplumun yeme içme kültürü, inanç öğeleri ve yaşadığı coğrafyaya özgü bitki ve hayvan çeşitliliğiyle belirlenir.

²¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh* (Mısır: Şirketü'l-Mektebe, 1975), Tirmizî, "Libas", 6.

²² Tirmizî, "Kıyâme", 25; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3/418.

²³ Taabbudîlik: yani bir ibadetin nasıl, ne zaman ve ne şekilde yapılması emredilmişse o ibadetin o şekilde yerine getirilmesi gerekir.

²⁴ Celâleddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Eb Bekir es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-me'sûr fi'tefsîri bi'l-me'sûr*, 2/119.

²⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi'tefsîri'l-Kur'ân*, çev. Heyet (İstanbul: Damla Yayınevi, 1995), 1/112.

²⁶ el-Maide 5/88.

²⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Yenda Yayın, 2012), 1/477.

Bazı müfessirler tayyibâtı, helâller diye tefsîr etmişlerdir. Ancak müfessirlerin ve müçtehitlerin çoğu tayyibâta temiz ve hoş şeyler manasını vermişlerdir. Elmalılı'ya göre, âyetlerde tayyib ve helâl kavramlarının birlikte zikredilmesi aynı şeyler olmadığı, ikisinin farklı anlamlara geldiğini göstermektedir.²⁸ Bilmen (ö. 1390/1971) ise tayyibâtı, ahlâklı ve akıllı kimselerin hoşlandığı, temiz ve güzel tabiatlı bütün nimetleri ifade eden bir kavram olarak tanımlar.²⁹ Helâl kavramı geniş bir çerçeveye sahiptir. Bu nedenle Allah'ın kullarına haram olduğunu bildirdiği haricindeki yiyecek ve içecekler genel olarak helâl sayılmaktadır.

Ta'rifât'ta helâl: Allah'ın kulları, yapıp yapmamada serbest bıraktığı ve işlenmesinde herhangi bir ceza ve günah olmayan fiiller³⁰ şeklinde tanımlanırken Müfredât'ta: zararsız yiyecekler, besmele ile kesilen hayvanlar ve kirlenmemiş topraklar³¹ temiz ve helâl çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "tertemiz nimetler" diye çevirdiğimiz tayyibât kelimesi, kendinde güzelliği barındıran her şeyi kapsayan hem şer'î bakımdan yenilip içilmesi, kullanılması helâl olan hem de her türlü saf, temiz ve sağlığa uygun olan dünya nimetlerinden yararlanmayı ifade eder. İlgili âyette geçen "yeme" fiilinden maksat sadece gıda tüketimi anlamına gelen yeme fiili değildir.³² Buradaki "yeme" fiilinden maksat her türlü eşyadan faydalanılma anlamındadır. Faydalanılmasına mani bulunmayan bir şeyin sanki bağı çözülmüş gibi denmektedir. Çünkü bir şeyin haram olması iki sebebe bağlıdır. Birincisi: Pis ve zararlı olmasıdır ve insana zarar veren her şey haramdır. İkincisi: Başkasının hakkını bulundurmasıdır; dolayısıyla bir kimse, izni olmaksızın diğer bir kimsenin malından faydalanması da haramdır.³³

Allah'ı Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Yeryüzünde kılmıdayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın.*"³⁴ buyurmaktadır. Bu âyetle İslam dini; hırs, ihtiras ve aşırılığı yasaklamıştır. Bu konuda Allah'ı Teâlâ'nın "vaadine, ihsanına (sözüne ve iyiliğine) güvenmek gerekir." Allah'ı Teâlânın kişinin rızkına kefil olduğu unutulup hırsla yaşanan bir hayatın sonu hüsrân olur. Çünkü insan için istemenin sonu ve sınırı yoktur. Bu isteklerini meşru yollardan karşılamayan insan, haram yollara meylederek gaflete düşebileceğinden bu tür davranışlar ve aşırılıklar yasaklanmıştır. Bununla beraber Allah'ı Teâlâ, helâl ve haram emrinde bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok fayda yaratmıştır.

²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/360-363.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Alisi ve Tefsîri* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2004), 2/731.

³⁰ Cür'ânî, *et-Ta'rifât*, 92.

³¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 308-309; 464.

³² Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (Ankara: Saray Matbaacılık Ltd. Şti, 2012), 2/331.

³³ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkan Tefsîri* (İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2007), 2/189.

³⁴ Hûd 11/6.

1.1.2. Helâl Kabul Edilen Hayvanlar

1.1.2.1. Helâl Kabul Edilen Kara Hayvanları

Allah (c.c.) insanoğlunun faydalanması için çeşitli hayvanlar yaratmıştır. İnsanların faydalanması için yaratılan bu hayvanlardan gıda, binek ve giyim gibi çeşitli alanlarda faydalanılmaktadır. Hayvanlar, Kur'ân'da ismen zikredildikleri gibi, el-vuhûş (yaban hayatı yaşayan tüm canlılar)³⁵, el-en'âm (kurbanlık hayvan, koyun, keçi, deve ve sığır cinsi ehil hayvanlar; davar)³⁶, el-behîm (genel olarak hayvanlar)³⁷, el-işâr (gebe deve)³⁸, zibh (kurbanlık)³⁹ ve ed-devâb⁴⁰ gibi isimlerle de anılmaktadırlar.

İnsanların hizmetine sunulan bu hayvanlardan hangilerinin helâl oldukları Kur'ân-ı Kerîm'de açıklanmıştır. Allah (c.c.) konuyla ilgili âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيِّدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ

“... İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki ‘en’âm’ denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah (c.c.) dilediği gibi hükmeder.”⁴¹

İlgili âyetleri⁴² ele alarak Kur'ân-ı Kerîm'de yenilmesi helâl kabul edilen “en'âm” kelimesinden kastedilen hayvanların neler olduğunu müfessirler şöyle açıklamaktadır:

“Behîme”, dört ayaklı bütün hayvanlar için kullanılır. “En'âm” da, aynı manaya geldiği halde “behîme” kelimesinin ona izafe edilmesi, manayı kuvvetlendirmek içindir.⁴³ “En'âm” kelimesi “neâmın” çoğulu olup yenilmesi uygun görülmeyen kara hayvanları bu gruba girmez. Bu hayvanlar temiz, zararsız, mizac bakımından mutedil ve insan tabiatına uygunluğu hasebiyle etleri helâl kılınmış olan hayvanlardır.

Âyette geçen “behîmetül-en'âm” ifadesinden maksat, deve, sığır ve koyunun büyükleri, küçükleri ve yavrularıdır. Zira Araplar, zikredilen bu hayvanların büyük, küçük hepsini “behîme” diye adlandırmışlardır. Behîme kelimesi hakkında farklı nakiller bulunmakla beraber kara ve denizde yaşayan insanların yemesinde sakınca olmayan hayvanlar

³⁵ et-Tekvîr 81/5.

³⁶ Âl-i İmrân 3/14; en-Nisâ 4/119; el-Mâide 5/15, 95; el-En'âm 6/136, 137, 138, 139, 142. Bu kelime Kur'ân'da toplam yirmi altı yerde geçmektedir.

³⁷ el-Mâide 5/1.

³⁸ et-Tekvîr 81/4.

³⁹ es-Sâffât 37/107.

⁴⁰ Fâtır 35/28.

⁴¹ el-Mâide 5/1.

⁴² el-Mâide 5/4; el-En'âm 6/142; en-Nahl 16/5; el-Mü'min 40/79.

⁴³ Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 499.

akla gelir. İhramda iken avlanmayı helâl saymamak şartıyla haram oldukları bildirilen hayvanların dışındaki bütün hayvanlar helâl kılınmıştır.⁴⁴ En'âm suresinde geçen âyette: *Koyundan iki, keçiden iki olmak üzere sekiz eş... De ki: "O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavrularını mı haram kıldı? Eğer doğruysanız bana bilerek söyleyin."* âyetin devamında ise; *Ve deveden iki, sığırdan iki... De ki: "O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle buyurduğuna şahit mi oldunuz?" Bilgisizce insanları saptırmak için Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi kimdir! Allah o zalimler topluluğunu asla doğru yola iletmez.*⁴⁵ ifadeleri deve, sığır, koyun ve keçinin helâllüğünü açık olarak ifade etmektedir.⁴⁶ Burada "behîme" ile "en-âm" kelimeleri izafet terkibi olarak görülmüştür.⁴⁷ Âyet-i kerîmede umumi bir şekilde zikredildiğine göre bu kelimedden sadece yavruların kastedildiğini söylemek, tahsis edici bir delil bulunmadan tahsis yapmak olacağından isabetli bir görüş değildir.

Râzî'ye göre "behîmetü'l-enâm"⁴⁸ tabiriyle kastedilen yenilmesi mutata olan deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar kastedilmektedir.⁴⁹ Bilmen "behîme"yi: Dört ayaklı yenilebilen kara hayvanları olarak tanımlanmıştır. Ferrâ (ö. 207/822) bu hayvanlar: Yaban öküzü, geyik, ceylan ve yaban eşeği gibi hayvanlardır, demiştir. Zeccâc'da (ö. 311/923): Bunlara behîme (dilsiz) denilmesi, iyiyi kötüyü ayırma güçlerinin olmamasındandır, demiştir.⁵⁰

Hz. Peygamber'in uygulamasıyla belirtilmiş "behîmetü'l-enâm" hayvanlar arasında: deve, sığır, koyun, keçi gibi hayvanların; yırtıcı olmayan güvercin, bıldırcın vb. kuşların ve kümes hayvanlarının; geyik, yaban öküzü vb. yırtıcı olmayan yabani hayvanların yenilmesi helâl görülmüştür. Evcil ve yabani kuşlardan: "Tavuk, kaz, ördek, kuğu, deve kuşu, bağirtlan, bıldırcın, güvercin türleri, ekin kargası, tavus kuşu, kırlangıç, baykuş, turna, serçe türleri, sığırcık, saksagan, kumru, bülbül, keklik" haramlık yönünün bulunmadığı gerekçesiyle helâl sayılmıştır.⁵¹

Çelik, âyette geçen en'âm kelimesini: "Yenilmesi helâl olan evcil hayvanlarla yenilmesinde sakınca görülmeyen yabani hayvanlar" şeklinde tanımlamaktadır.⁵² Bunun

⁴⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmi'u'l-beyân an Te'vîli Ayi'l Kur'ân* (Mısır: y.y. 1903), 6/50-51.

⁴⁵ el-En'âm 6/143-144.

⁴⁶ Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/20.

⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/591.

⁴⁸ el-Mâide 5/1; Hac 22/28,34.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/277; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/24.

⁵⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Alisi ve Tefsîri*, 2/722.

⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1989), 3/509.

⁵² Ömer Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâlî ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 2/56.

yanında vahşi hayvanlardan, eti yenen kara hayvanlarına benzeyen özellikleri olanlar da helâl dairesinde kabul edilmiştir.⁵³

Cassâs (ö. 370/981), Câbir (r. anhâ)'dan rivâyetle gelen: ‘‘*Rasûlullah (s.a.s.) Hayber gazvesinde ehli eşek etini yasak etti, at ve yaban eşeği etini yemeye izin verdi.*’’⁵⁴ hadisinden çıkarımla yaban eşeği olan ‘‘zebranın’’ helâl hayvanlardan olduğu görüşünü kabul etmiştir.⁵⁵ Bununla beraber bir başka rivayette ‘‘at, katır, eşek eti ve köpek dişi bulunan her yırtıcı hayvanın eti yasak kılınmıştır.’’⁵⁶ Hz. Peygamber'den gelen bu rivayetlerdeki farklılıklar o andaki duruma göre belirlenmiş genel geçer kurallar olarak değerlendirilmiştir. ‘‘At, eşek, katır’’ gibi kendilerinden faydalanan hayvanların en’âm türüne girdiğini ileri sürenler olsa da bu görüşün zayıf olduğu da söylenmiştir.⁵⁷

Allah (c.c.) normal zamanlar dışında yani ‘‘ihramlı iken’’ kara hayvanlarını avlamanın haram olduğunu bildirmiştir.⁵⁸ Bununla beraber ihram yasakları ister bilerek, ister yanlışlıkla ihlal edilmiş olsun, aralarında bir fark yoktur. Âyette, ‘‘kasten yani bilerek öldürme’’ şartının yer almış olması, âyetin özellikle kasıtlı olarak avlananlara dikkat çekmesi olarak anlaşılmıştır.⁵⁹ İhramlıyken avlanma durumu ile ilgili Allah Resulü'nün: ‘‘*Avı gösterdiniz mi? Yahut avlanmasına yardım ettiniz mi? Ya da avı yerinden kaçırdınız mı?*’’ buyurması avlanmada bunları yapanların her birine ceza gerektiğine delâlet olarak gösterilmektedir. Bir başka rivâyetle Hz. Peygamber: ‘‘*Onu siz avlamadıkça veya sizin için avlanmadıkça, kara avı (eti) size helâldir.*’’⁶⁰ buyurmuştur. İhramlı oldukları vakitlerin dışında avlanmaları müminler için yasaklayıcı değildir.⁶¹

Helâl ve haram duyarlılığı İslâm'ın son derece önem verdiği bir alandır. İslâm dini bununla insanın hem akıl hem de beden sağlığını korumayı önceler. Müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'de: ‘‘behîmetül-en'âm’’ tabiri ile ifade edilen kara hayvanları hakkında aynı kanaatte olup bunların yenilmesini helâl saymışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilenlerin dışında ‘‘behîmetül-en'âm’’ tabirinin içerisine hangi hayvanların girip girmediği ise fıkıh alanın konusunu oluşturmaktadır.

⁵³ Ebû Zekeriya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1972), ‘‘Minhâc’’, 539.

⁵⁴ Buhârî, ‘‘Zebâih’’, 28.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/23.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İbn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2009), ‘‘Zebaih’’, 14.

⁵⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/204.

⁵⁸ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), 3/436.

⁵⁹ İbn Acîbe el-Hasenî, *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, çev. Dilara Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınevi, 2011), 3/42.

⁶⁰ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2009), ‘‘Menâsik’’, 41.

⁶¹ Muhammed Ali Sabunî, *Ahkâm Tefsîri*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2012), 1/531.

1.1.2.2. Deniz Hayvanları

Dünyanın yaklaşık olarak dörtte üçü sularla kaplıdır. Okyanuslar, denizler, ırmaklar, göller diye adlandırılan bu alanlar; karaya oranla büyük ve geniş bir ekosistem içerisinde bulunmaktadır. Su, genel anlamda ondan insanın temel ihtiyaçlarındandır. Aynı zamanda su hayvanlar, bitkiler ve diğer canlıların da yaşam kaynağıdır. Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur:

أَجَلٌ لَّكُمْ صَيِّدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

‘Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzuruna varacağınız Allah’tan korkun.’⁶²

İlgili âyetlerden⁶³ yola çıkarak deniz hayvanlarından yenilmesi helâl kabul edilenlerin neler olduğunu şöyle açıklayabiliriz.

Ebü’l-Ferec (ö. 597/1201): ‘Deniz avı ve taamı size helâl kılındı’ ifadesinden birinci anlaşılan; denizin ölü olarak dışarı attığı, ikincisi onun tuzlanmış, yani salamurasıdır. Üçüncü de o, deniz suyu ile karada bitenlerdir⁶⁴ demiştir.

Denizden avlanan hayvanlarla ilgili bir başka sınıflama şekli de şöyledir. Birincisi; balık olup onun bütün çeşitleri helâldir. İkincisi; Kurbağalar olup onun her çeşidi haramdır. Âlimler bu iki cinsin dışında kalanlar hususunda ise ihtilaf etmişlerdir.⁶⁵

Fakihlerin çoğuna göre tüm canlı veya ölü, deniz hayvanlarının eti helâldir. Hanefî âlimleri suda yaşayan hayvanlardan sadece balık türlerini helâl saymışlardır. Hanefîler denizde sırtüstü dönüp ölmüş balıkların yenilmesinin haram olduğuna, düz duran balıkların etinin yenilmesinin helâl olduğuna hükmederler. Şafilere en yaygın olan görüş ise deniz hayvanlarının helâl olmasıdır. Bunun yanında Şafilere hem karada hem denizde yaşayan hayvanların yenmesini caiz görmezler. Hanbeliler ise timsah, yılan ve kurbağa haricindekilerin yenilebileceğini söylerler.⁶⁶ İmâm Mâlik, (ö. 179/795) deniz domuzu hususunda kesin bir hüküm vermekten çekinmiş ve ona, siz domuz diyorsunuz, demiştir. İbni Kasım (ö. 191/806): Deniz domuzuyla ilgili haram olduğunu zannetmiyorum, ancak ben yemiyorum demiştir. İbni Âşûr (ö. 1879-1973) da domuz hayvanının haramlığını su domuzuna bağlanamaz der. İbn Âşûr

⁶² el-Mâide 5/96.

⁶³ Âl-i İmrân 3/27; en-Nahl 16/14; el-Furkân 25/53; Fâtır 35/12.

⁶⁴ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-mesîr fi İlmi’t-tefsîr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 2/121.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/235.

⁶⁶ Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989), 11/220-250.

ona ismen domuz denilmesinin onu diğer balık türlerinden ayırmayacağını, onun kara domuzu ile bir olmadığını söyler.⁶⁷

Yukarıda ele aldığımız âyette⁶⁸ geçen “bahr” kelimesi Arapça’da büyük su birikintilerini ifade etmek üzere kullanılır. Müfessirler, bu kelimeyi geniş anlamıyla kullanmış olduklarından “deniz avı” yerine “sulara avlanma” demişlerdir. Âyette geçen “ve taâmuhû” kısmı “ve onun (suların) yiyecekleri”⁶⁹ şeklinde anlaşılmıştır.

Deniz avına gelince başka zaman olduğu gibi ihramda yemesi helâl kabul edilmiştir.⁷⁰ Bu konuyla alakalı Hz. Peygamber’den: “*Denizin suyu temiz ve temizleyici, ölüsü helâldir.*”⁷¹ ifadesi mervidir. Bir başka rivayette ise: “*Denizdeki her şey boğazlanmış hükmündedir.*” bu hadislerden hareketle, balık suyun çekilmesinden, buz tutmasından veya sıcaklık değişiminden dolayı ölen balık yenilebilir görülmüştür.⁷²

Deniz hayvanlarından balık türünün yenilmesi konusunda müfessirler görüş birliği içerisindeyken denizde yaşayan diğer hayvanlar hakkında yukarıda da bahsedildiği gibi farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımların detayları fıkıh kitaplarında mevcuttur.

1.1.2.3. Hem Karada Hem de Denizde Yaşayan Hayvanlar

Deniz hayvanı, sadece suda yaşayanır. Bazen karada bazen de su da yaşayan hayvanlara gelince, bütün bunların hepsi kara hayvanı olarak görülmüştür. Bu sebeple hem karada hem de suda yaşayan kurbağa, kaplumbağa, yengeç, yılan, timsah gibi hayvanlar kara hayvanı sınıflamasına tabidirler. Allah (c.c.) âyet-i kerîmede:

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ
وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

“... Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır...”⁷³ buyurmuştur.

İlgili âyetten yola çıkarak kara ve deniz hayvanlarından yenilmesi helâl kabul edilenlerin neler olduğunu şu şekilde açıklayabiliriz.

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, 7/77; Serahsî, *Mabsût*, 11/220; Şemseddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ Ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/399.

⁶⁸ el-Mâide 5/96.

⁶⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/345.

⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/373.

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 41.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-İbn-i Kesîr, 2002), “Zebaih”, 12.

⁷³ el-Hac 22/30.

Âyetlerde⁷⁴ geçen “behîme” kelimesi hakkında farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte kara ve denizde yaşayıp, insanların yemesinde sakınca olmayan⁷⁵ tüm hayvanlar akla gelmektedir.

Bazen karada bazen de suda yaşayan kaplumbağa, yengeç, kurbağa ve su kuşu, işte bütün bunlar kara avı sayılır, ihramlı iken bunları öldürene ceza gerekir.⁷⁶ Kara ve denizlerde yaşamlarını sürdüren; kurbağa, yengeç, yılan ve timsah gibi hayvanların yenmeyeceği görüşü genel olarak ağırlık kazanmıştır.⁷⁷ Hem karada hem denizde yaşayan “yengeç” gibi hayvanlar deniz avından değil, kara avından sayılıp yenilmezler.

Müslim'de rivâyet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber'e keler hakkında soruluyor, “*O da cevaben ‘Ne yerim ne de yiyenleri men ederim’*” buyuruyor.”⁷⁸ Keleri haram gören Hanefî fakihlerin gerekçesi Hz. Peygamber'in keleri yemediği yönündeki rivâyetlerdir. Yenilebileceği görüşünü savunanlar ise, Hz. Peygamberin yasaklamasının olmadığı yönündeki haberlerdir.⁷⁹

Daha önce de ifade edildiği gibi hayvanlar karada ve denizde yaşayanlar şeklinde bir sınıflamaya tabi tutulmuşlardır. Bunun dışında hem karada hem suda yaşayan hayvanlar, kara hayvanı olarak kabul edilmiştir.

1.1.3. Helâl Kabul Edilen Toprak Ürünleri

1.1.3.1. Bitkiler

Bitkiler yeryüzünün çeşitli alanlarında yaşarlar. Bitkilerin meydana çıkması için; ışık, su, karbon, oksijen, hidrojen, azot, fosfor, kükürt, potasyum, kalsiyum, magnezyum, demir gibi minerallerin toprakta bulunması gerekir.⁸⁰ Kur’ân’da zikredilen bütün canlı, cansız varlıklar, insana hizmet amacıyla yaratılmıştır. Allah Teâlâ âyet-i kerîmede:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ

“*Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik.*”⁸¹ buyurmuştur.

⁷⁴ el-Mâide 5/1; el-Hac 22/30.

⁷⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 6/50-51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/59.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/236.

⁷⁷ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 4/398-400.

⁷⁸ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh* (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Turâsi’l-Arabî, 2006), “Sayd”, 51.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/231-232.

⁸⁰ Vahdet Gültekin - Şevket Rado, *Yeni hayat Ansiklopedisi*, “Bitki” (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1982), 2/696.

⁸¹ Kâf 50/7.

Allah (c.c.) bununla, her türden güzel bitkileri rızık için bitirdik⁸² demektir. Ele alınan bu âyette Allah Teâlâ yer hakkında da üç şey zikretmiştir. Yer hakkında bahsettiği üç şey şunlardır; yeri yayıp döşeme, ona sabit dağlar çakma ve onda bitkiler bitirmedir. Nitekim Allah Teâlâ, bunu ‘*Biz, o suyu bol bol döktük. Sonra toprağı iyiden iyi yardık.*’⁸³ buyurarak beyan etmiştir ki, gökleri gediksiz-deliksiz yaratmanın aksine bir durumdur.⁸⁴ Râzî bütün bunlardan amacın insanların kalp gözünü açmak ve insanlara ders vermek olduğunu söyler.

Allah (c.c.) yeryüzünde yağmur vasıtasıyla, tohumdan ve çekirdekten bitkileri, bitkiden tohum ve çekirdekleri çıkartıp ondan yemyeşil filizler meydana getirmiştir. Allah (c.c.) kâinatta çeşitli türde bitkiler yaratmış ve onu tüm evrene dağıtmıştır. Âyet-i kerîmede ‘*Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın...*’⁸⁵ İfadesiyle bu mucizevi nimetlere şükredilmesi dile getirilmiştir. Bitkilerin her birinin farklı besin değerindeki toprakta yetişmesi ve mevsimsel farklılıklardan etkilenmesi sonra da o topraklardan çeşit çeşit bitkilerin meydana gelmesi şüphesiz O’nun ilmiyle olur. Kâinattaki bu kusursuz düzen ve yaratılış örneği hiç şüphesiz aklın sınırlarını zorlayacak mükemmelliktir.

Âyet-i kerîmede Allah’ın yaratmasındaki kudretinden şöyle bahsedilir: ‘*Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü? Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz miyiz bitiren? İçtiğiniz suyu düşündünüz mü? Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa biz miyiz indiren? Dileseydik onu tuzlu yapardık. O halde şükretmeli değil misiniz?*’⁸⁶ diyerek her bir muhattabını kâinattaki muhteşem yaratılış üzerine düşünmeye sevk eder.

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bitki isimleri şunlardır:

1- Acı ot (ضريع): Kötü kokulu bir cehennem dikenini anlamındaki ‘‘darî’’ kelimesi, bir yerde⁸⁷ geçmektedir. Darî acı tat veren anlamında bir yiyecektir. Fayda veren yiyeceğin doyuran ve semirten cinsten olması gerekir.⁸⁸ Darî, bu iki özellikten uzak olduğundan faydasızdır. Bu sebeple cehennem ehline layık görülen bir yiyecektir.

2- Acur (قثا): Acur anlamındaki ‘‘kıssâ’’ kelimesi bir yerde⁸⁹ geçmektedir

⁸² İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-mesîr*, 5/543.

⁸³ Abese 80/25,26.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 20/269.

⁸⁵ el-Mâide 5/11.

⁸⁶ el-Vâkıa 56/63-73.

⁸⁷ el-Ğaşıye 88/6-7.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23/99.

⁸⁹ el-Bakara 2/61.

3- Ağaçlar (شجر): Kur'ân'da ağaç anlamına gelen “şecer” kelimesi türevleriyle birlikte yirmi altı defa⁹⁰ geçmektedir. Âlimler burdaki mezkûr “ağaç”ın ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. (الشَّجَرَة) lafzındaki en yakın mana “gövdesi ve dalları olan bir bitki” ye şamil olmasıdır, demişlerdir.⁹¹

4- Bakl (بكل-قضب): Sebze anlamına gelen “bakl ve kazb” kelimeleri bir yerde⁹² geçmektedir. Âyette geçen “bakl” kelimesi, sebzeler, yeşillikler ve benzeri şeyler olması şeklinde anlaşılmıştır.⁹³ Toprak ürünlerinden elde edilen yenilebilir bütün sebze ve yeşilliklerin ifade edildiği de söylenebilir.

5- Çayır (أبا): Yonca, çayır anlamına gelen “ebb” kelimesi bir yerde⁹⁴ geçmektedir. Âyet-i kerîmedeki ebb, meralar şeklinde tefsîr edilmiştir.⁹⁵

6- Dane (حبا): Dâne anlamında “habbe” kelimesi, dokuz yerde⁹⁶ geçmektedir. Ondan buğday, arpa ve sair kendisiyle gıdalanılan taneler anlaşılmıştır.⁹⁷

7- Ekin (عصف): Ekin yaprağı anlamına gelen “asf” kelimesi, toplam iki defa⁹⁸ geçmektedir. Kurtçukların yediği ekin yaprağı olarak tefsîr edilmiştir.⁹⁹

8- Fesleğen (ريحان): güzel kokulu olan “reyhân” kelimesi, iki yerde¹⁰⁰ geçmektedir. “Hoş kokulu bitkiler” diye çevrilen reyhân kelimesi “rızk” anlamında da yorumlanmıştır. Yemeklerde kullanılan bitki olmasına dayanarak lezzetli gıda ve yemişler olduğu da anlaşılmıştır.¹⁰¹

9- Gül (ورد): Gül anlamındaki “verde” kelimesi, bir yerde¹⁰² geçmektedir. Burada gökyüzünün rengi güle nispet edilmiştir.¹⁰³

⁹⁰ el-Bakara 2/35; en-Nisa 4/65; el-A'râf 7/19,20,22; İbrahim 14/24,26; en-Nahl 16/10, 68; el-İsra 17/60; Tâhâ 20/120; el-Hac 22/18; el-Mü'minun 23/20; en-Nur 24/35; Neml 27/60; el-Kasas 28/30; Lokman 31/27; Yâsîn 36/80; es- Sâffât 37/62,64,146; ed-Duhân 44/43; el-Fetih 48/18; er-Rahmân 55/6; el-Vâkıa 56/52,72.

⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/394.

⁹² el-Bakara 2/261.

⁹³ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/93.

⁹⁴ Abese 80/31.

⁹⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 10/559.

⁹⁶ el-Bakara 2/261; el-En'âm 6/59,95,99; el-Enbiya 21/47; Lokman 31/16; Yâsin 36/33; Kâf 50/9; er-Rahmân 55/12; en-Nebe 78/15; Abese 80/27.

⁹⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 10/559.

⁹⁸ er-Rahmân 55/12; el-Fil 105/5.

⁹⁹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 10/705.

¹⁰⁰ er-Rahmân 55/12; el-Vâkıa 56/88-89.

¹⁰¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 10/85.

¹⁰² er-Rahmân 55/37.

¹⁰³ el-Cevziyye, *Bedâi'u't-tefsîr*, 4/165.

10- Hamt (خمت): “Hamt” kelimesi, dikensiz ağaç veya erak/ılgın meyvesi buruk bir ağaç, bir yerde¹⁰⁴ geçmektedir. Buruk yemişli, acı ılgınlı ağaçlar şeklinde tefsîr edilmiştir.¹⁰⁵

11- Hardal (خردل): “Hardal” kelimesi iki yerde¹⁰⁶ geçmektedir. Geçtiği yerlerde “hardal tanesi” bir ağırlık ifadesi olarak tefsîr edilmiştir.¹⁰⁷

12- Hurma Ağacı (نخيل): Hurma ve hurma ağacı anlamındaki “nahl”, “nahîl” ve “nahle” kelimeleri, yirmi yerde¹⁰⁸ geçmiştir. Hurma ağaçlarının meyvelerinden içki ve güzel bir rızık edinileceğinden bahsedilir.¹⁰⁹

13- Kabak (يقطين): Kabak anlamındaki “yaktîn” kelimesi, bir yerde¹¹⁰ geniş yapraklı bir nebat, bitki olarak¹¹¹ geçmektedir.

14- Kâfur (كافور): Kokulu kâfûr ağacı anlamındaki “kâfûr” kelimesi bir yerde¹¹² geçmektedir. Kâfûr, meşhûr kokunun adıdır. Kâfûr, cennette makam-ı Muhammedî’de bir pınarın adı¹¹³ olarak tefsîr edilmiştir.

15- Mercimek (عدس): Mercimek anlamındaki “ades” kelimesi, bir yerde¹¹⁴ geçmektedir.

16- Nebat (نبات): “Nebat” kelimesi, yerden çıkan bütün ot şeklinde dokuz yerde¹¹⁵ geçmektedir. O nebattan veya o şeyden, taze bir yeşillik (çim), yeşillikten de birbirine binmiş taneler buğday, arpa, çavdar gibi hububat başakları¹¹⁶ çıkarır.

17- Necm (نجم): Ot anlamındaki “necm” kelimesi, bir yerde¹¹⁷ geçmektedir. Ağaç olarak¹¹⁸ tefsîr edilmiştir.

¹⁰⁴ Sebe 34/16.

¹⁰⁵ el-Cevziyye, *Bedâi’u’t-tefsîr*, 3/375.

¹⁰⁶ el-Enbiya 21/47; Lokman 31/16.

¹⁰⁷ el-Cevziyye, *Bedâi’u’t-tefsîr*, 3/56.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/266; el-En’âm 6/99,141; er-Ra’d 13/4; Nahl 16/67; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32; Meryem 19/23–25; Tâhâ 20/71; el-Mü’minûn 23/19; eş-Şuarâ 26/148; Yâsin 36/34; Kâf 50/10; el-Kamer 54/20; er-Rahmân 55/11,67; el-Hâkka 69/7; Abese 80/29.

¹⁰⁹ el-Cevziyye, *Bedâi’u’t-tefsîr*, 2/503.

¹¹⁰ es-Sâffât 37/146.

¹¹¹ el-Cevziyye, *Bedâi’u’t-tefsîr*, 3/477.

¹¹² el-İnsân 76/5.

¹¹³ Bursevî, *Rûh’ul-beyân*, 22/470.

¹¹⁴ el-Bakara 2/61.

¹¹⁵ Al’i İmrân 3/37; el-En’âm 6/99; Yunus 10/24; el-Kehf 18/45; Tâhâ 20/53; el-Hadîd 57/20; Nuh 71/17; en-Nebe 78/15.

¹¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/509.

¹¹⁷ er-Rahmân 55/6.

¹¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/328.

18- Otlak (مرعى): Ot, yeşillik anlamında “merâ” kelimesi, iki yerde¹¹⁹ geçmektedir. Ot, otlak, mezrea¹²⁰ şeklinde tefsîr edilmiştir.

19- Sarımsak (فوم): Sarımsak anlamındaki “fûm” kelimesi, bir yerde¹²¹ geçmektedir

20- Soğan (بصل): Soğan anlamına gelen “besal” kelimesi, bir yerde¹²² geçmektedir

21- Yaprak (ورق): Yaprak anlamına gelen “verak ve veraka” kelimeleri, üç yerde¹²³ geçmektedir.

22- Yeşillik (خضرا): Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde¹²⁴ geçmektedir.

23- Yonca (قضا), Yonca “kadb” bir yerde¹²⁵ geçmektedir.

24- Zakkum (زقوم): “Zakkum” kelimesi, cehennemdeki acı bir bitkinin adı olup, üç yerde¹²⁶ geçmektedir. Şecere-i zakkum (bir ağaçtır ki, cehennemin çukurunda) Biter, meydana (çıkar) onun dalları cehennemin derekelerine yükselir, her tarafında yüz gösterir. Bütün cehennem ehli, onun meyvelerinden yemek mecburiyetinde kalırlar Zakkum; da yaprakları küçük; rayihası pek kerih olan bir ağaçtır.¹²⁷

25- Zencebîl (زنجبيل): Bir baharat çeşidi olan zencefil anlamındaki “zencebîl” kelimesi, bir yerde¹²⁸ geçmektedir. Hindistan’da ve Arabistan’da bulunan meşhur bir bahardır, bir güzel kokulu ot köküdür, bir nevi ilaçtır. Ve cennetteki bir ırmağın adıdır.¹²⁹

26- Zurû (زروع): Ekin anlamındaki “zurû” türevleriyle on dört yerde geçmektedir.¹³⁰

Allah’ın kâinattaki muhteşem düzeni karşısında insanın hayrete düşmemesi adeta imkânsızdır.¹³¹ Yağmurdan sonra yeryüzünde çeşit çeşit bitkilerin bitmesi onun varlığının en büyük delillerinden biridir. Allah Teâlânın bu yaratışı, aynı zamanda insanların âhirette tekrardan yaratılacaklarına temsil gösterilmiştir.¹³² Nitekim insanlarda topraktan gelip, toprağa gider. Buradaki insanın yaratılış serüveni tohuma benzetilmektedir.

¹¹⁹ en-Nâziât 79/31; A’la 87/4.

¹²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/408.

¹²¹ el-Bakara 2/61.

¹²² el-Bakara 2/61.

¹²³ el-En’âm 6/59; el-A’raf 7/22; Tâhâ 20/121.

¹²⁴ el-En’âm 6/99.

¹²⁵ Abese 80/28.

¹²⁶ es-Sâffât 37/62; ed-Duhân 44/43-46; el-Vâkıa 56/51-53.

¹²⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâlî Alisi*, 6/2982.

¹²⁸ el-İnsân 76/17.

¹²⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâlî Alisi*, 8/3922.

¹³⁰ Nurettin Turgay, *Kur’ân Açısından Hayvanlar ve Bitkiler* (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 124.

¹³¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 9/420; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsîri* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986), 4/1957-1958.

¹³² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 17/117.

Kur'ân'da toprağın, yapı olarak verimli ve verimsiz şeklinde ikiye ayrıldığını görmekteyiz.¹³³ Allah (c.c.) her toprak cinsine uygun bitki türleri yaratmıştır. Ya da her bitki türüne uygun toprak cinsi vardır. “*Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriye çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O halde (haktan) nasıl dönersiniz!*”¹³⁴ Çimlenmekten maksadın, her türlü ekin ve her türlü yerden biten bitkinin tohumunun bitmesi kastedilmiştir.¹³⁵ Bitkiler tabiatları icabı ile toprakla buluşunca hayat bulurlar. Topraktaki bu bitme haline “çimlenme” denir.

Kur'ân'da geçen bitki isimlerini saymıştık. Bunlarla ilgili çok farklı açıklamalar olmamakla beraber “tuba” kelimesinin kökeni ve anlamıyla ilgili tefsîrciler farklı açıklamalar yapmıştır. “*Cennette bir ağaç vardır; eğitilmiş süratli bir ata binen süvari yüz yıl gider de onun gölgesini bitiremez.*”¹³⁶ hadisinin varlığına dayanarak bunun cennette bir ağaç olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.¹³⁷

Ağaçlar, yeşillikler, bitkiler insan yaşamının birer parçasıdır. İnsanın yaşam kaynağı olan oksijen, fotosentez yoluyla ağaçlar tarafından üretilir. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için oksijen soluması gerekir.¹³⁸ Bu hayatilik karşısında bitkilerin insan yaşamı için gerekliliği son derece önemlidir.

Kur'ân'da: “zakkum” kelimesi cehennemlik insanların yiyecekleri için kullanılır. Tihame çölünde biten küçük yapraklı, acı ve fena kokan bir ağacın ismi olup, meyvesi, cehennem ehlinin gıdası olan bir ağaçtır denilmiştir.¹³⁹

Allah Teâlâ, yeryüzünde insanların faydasına olacak o kadar çok (sayılamayacak kadar) nimet yaratmıştır ki onlardan yiyip, giyinmek, barınmak gibi birçok yönden faydalanılır.¹⁴⁰ Ağacın oluşumu, onun sonrasında yanması; Allah'ın ondaki hikmetinin göstergesidir.¹⁴¹ Bu durum bizlere Allah'ın her şeye gücünün yettiğini göstermektedir.

Allah (c.c.) kullarına cennette hoş kokuların olacağından bahseder.¹⁴² Peygamberimiz bir hadislerinde: “*Evlerinizi bazı zamanlarda günlük, yavşan, kekik ve gelin çiçeği gibi güzel*

¹³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/84.

¹³⁴ el-En'âm 6/95.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/38; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/368.

¹³⁶ Müslim, “Cennet”, 6, 8.

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, 12/68.

¹³⁸ Ebû'l-Fazl Şihabü'd-dîn Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîru'l-Kur'ânî'l Azîm ve's-Sebu'l-Mesanî* (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 23/55-56.

¹³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/437.

¹⁴⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Alisi*, 2/968.

¹⁴¹ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimul-Kur'ân*, 4/559; Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâlî*, 444.

¹⁴² er-Rahmân 55/12.

kokulu otlarla tıtsülendiriniz.''¹⁴³ buyurmuştur. Bu hadisi şeriften çeşitli bitkilerden gıda tüketimi haricinde de “koku” olarak da faydalanılabileceği anlaşılmaktadır. Bu insana hoş gelen şeylerdendir. İnsan fıtrat olarak güzel şeyleri sever. Hiç kimse kötü bir kokuya seve isteye tahammül etmez. Oysa güzel koku insanı cezbeder.

Yeryüzünde her çeşitten bitkiler meydana getiren Allah'ın güzel ve faydalı bitkiler yaratması onun kudretinin delillerindendir.¹⁴⁴ Allah Teâlâ, birbirine benzeyen ve benzemeyen bütün meyveleri yaratan ve o meyveleri insanlara takdim edendir.¹⁴⁵ Allah Teâlâ, adeta insanlara diyor ki ey insan! Kur'ân'da zikri geçen bu bitkiler, hastalandığında senin için tedavi deposu, şifa kaynağıdır. Nitekim peygamber efendimiz buyuruyor ki: “*Ölüm dışında hiçbir hastalık yoktur ki çörek otunda onun için bir deva bulunmasın.*”¹⁴⁶ Bitkilerden şifa elde etme modern tıbbın yaptığı araştırmalar sonucunda ispatlanmış bir gerçekliktir.

Muaz (r. anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) bir zeytin çubuğu ile dişlerini misvak etmiş ve onun şöyle dediğini duymuştur: “*Zeytin (ağacının çubuğu) ne güzel misvaktır! O mübarek bir ağaçtandır, ağza hoş bir koku verir ve dişlerin sarılığını giderir. O benim de, benden önceki Peygamberlerin de misvakıdır.*”¹⁴⁷ buyurarak, ondaki şifa ve faydalanmayı bizlere bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) yiyeceği yiyeceğin ismi ve mahiyeti söylenmedikçe o yiyeceği yememiştir.¹⁴⁸ Yiyecek ve içecekler konusunda son derece hassas davranmıştır.

Bitkilerden, yeme, içme, barınma ve sağlık alanında faydalanmanın yanısıra bitkilerin hoş kokularından da fayda sağlanır. Bitkiler insan hayatının her safhasında önemlidir. İnsanlar, bitkilerden beslenip gıda aldığı gibi, onlardan çeşitli ilaçlar da yapmaktadır. Bitkiler, çeşitli hastalıklara karşı korunmada ve onları tedavi etmede şifa kaynağıdır. Ayrıca bitkiler dünya hayatının birer süsüdür. Bitkilerin, doğal güzelliklerinden birçok alanda faydalanılır. İnsan doğanın güzelliği ile adeta huzur bulur. Doğa, insanın yaşaması için yaratılmış, insanlığın istifadesine sunulmuş bir cevherdir.

Bitkiler denildiğinde her ne kadar ondan besin anlamında faydalanma anlaşılsa da aslında onda insan için hayat kaynağı olan oksijen de vardır. Allah (c.c.) kâinatı muhteşem bir düzende yaratmıştır. İnsan ancak görüp, anlayıp, kavrayabildiği kadarının hikmetine ulaşır.

¹⁴³ Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Râmûzü'l-ehâdis*, nşr. Lütfi Doğan - M. Cevat Akşit (İstanbul: y.y. 1982), 243.

¹⁴⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/445-539; Râzî, *Meîâtihu'l-gayb*, 14/144.

¹⁴⁵ Mahmut Toptaş, *Kur'ân-ı Kerîm Şifa Tefsîri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2007), 3/102-104.

¹⁴⁶ Buhârî, “Tıbb”, 7.

¹⁴⁷ Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1983), 1/210.

¹⁴⁸ Buhari, “Et'ime”, 10.

1.1.3.2. Sebze ve Meyveler

Kur'ân-ı Kerîm'de, bazı sebze ve meyvelerin adları zikredilmiş; fakat tafsilâtli bir şekilde inceliklerine, özelliklerine ve faydalarına yer verilmemiştir. (فاكهة – ثمر – كتوف) ‘‘Fakihe, semere ve kutûf’’ kelimeleri, Türkçede meyve anlamındadır. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'de bazen insanlara verilen dünya nimetleri için kullanılmış, bazen de insanlar için hazırlanan âhiret nimetleri için kullanılmıştır.¹⁴⁹ Allah'ı Teâlâ Kur'ân'da:

يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

‘‘Allah (c.c.) o su ile size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve daha türlü türlü ürünler de bitirir. İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır.’’¹⁵⁰ buyurmuştur.

Başka bir âyet-i kerîmede: ‘‘Su indirip, toprağın uygun şekilde yaratılması, ondan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, gür ağaçlı bahçeler, hayvanların yararlanması için meyveler ve çayırılar’’¹⁵¹ bitirmesinden bahsedilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de belli başlı yedi çeşit meyveden bahsedilmekte olup bunlar:

1- Meyve: (فاكهة – ثمر – كتوف) ‘‘Fakihe’’, ‘‘Semere ve ‘‘Kutûf’’ bu kelimeler, çoğullarıyla birlikte toplam otuz sekiz yerde¹⁵² geçer. Fakihe, semere ve kutûf kelimeleri, Türkçede meyve anlamındadır. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'de bazen insanlara verilen dünya nimetleri için kullanılmış, bazen de insanlar için hazırlanan âhiret nimetleri için kullanılmıştır.¹⁵³

1- Üzüm (عنبي): Üzüm anlamındaki ‘‘ineb ve çoğulu a'nâb’’ kelimeleri, on bir yerde¹⁵⁴ geçmektedir.

2- Hurma (نخل): Hurma ve hurma ağacı anlamındaki ‘‘nahl, nahîl ve nahle’’ kelimeleri, yirmi yerde¹⁵⁵ geçmiştir.

¹⁴⁹ Muhammed Fuat Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Dâru'l Kütüb, 1945), 160-161,525,548.

¹⁵⁰ en-Nahl 16/11.

¹⁵¹ Abese 80/24-32.

¹⁵² el-Bakara 2/22,25,126,155,266; el-En'âm 6/99,141; el-A'râf 7/57,130; er-Ra'd 13/3; İbrahim 14/32,37; Fâtır 35/27; en-Nahl 16/11,67,69; el-Kehf 18/34,42; el-Kasas 28/57; Yasin 36/35,57; es-Sâffât 37/42; Sâd 38/51; el-Mü'minun 40/19; Fussilet 41/47; ez-Zuhruf 43/71; ed-Duhân 44/55; Muhammed 47/15; et-Tur 52/22; er-Râhmân 55/11,52,68; el-Vâkıa 56/20,32; el-Mürselât 77/42; Abese 80/31.

¹⁵³ Abdulbâkî, *Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 160-161,525,548.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/266; el-En'âm 6/99; er-Ra'd 13/4; en-Nahl 16/11 67; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32; el-Mü'minûn 23/19; Yasin 36/34; en-Nebe 78/32; Abese 80/28.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/266; el-En'âm 6/99,141; er-Râ'd 13/4; Nahl 16/1,67; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32; Meryem 19/23-25; Tâhâ 20/71; el-Mü'minûn 23/19; eş-Şuarâ 26/148; Yâsin 36/34; Kâf 50/10; el-Kamer 54/20; er-Rahmân 55/11,67; el-Hâkka 69/7; Abese 80/29.

3- Zeytûn (زيتون): Zeytin anlamındaki “zeytûn” kelimesi, altı;¹⁵⁶ zeytinyağı ise bir defa¹⁵⁷ geçmektedir.

4- Nar (نار): Nar anlamındaki “rummân” kelimesi, toplam üç yerde¹⁵⁸ geçmektedir.

5- Sidr (سدر): Dikenli Arabistan kirazı anlamına gelen “sidr” kelimesi, iki yerde¹⁵⁹ geçmektedir.

6- Muz (موز): Muz anlamına gelen “talh” kelimesi, bir yerde¹⁶⁰ geçmektedir.

7- Tin (تين): İncir anlamına gelen “tîn” kelimesi de bir yerde¹⁶¹ zikredilir. Aynı zamanda geçtiği surenin ismidir.

Allah Teâlâ sayısız nimet yaratmıştır. Bunun yanında âyet-i kerîmede¹⁶² her meyveden “birazını, bir kısmını” diye buyurması onun her lezzeti tattırması anlamına gelmemektedir. Çünkü meyvenin tamamı ancak cennette olur.¹⁶³ Yine Yüce Allah’ın yeryüzünde meyvelerin sadece bir kısmını bitirip meydana getirmesi onun cennetteki nimetlerini hatırlatması içindir. Yüce Allah’ın kâinatı ve nimetleri yaratması onun gücü, kuvveti ve ihsanının bir tecellisidir.¹⁶⁴

Âyet-i Kerîmede geçen: “... her cinsten güzel bitkiler çıkarır.”¹⁶⁵ ifadesi ile Allah’ın insanın faydalanması için güzel bitkiler bitirmesi anlaşılır.¹⁶⁶ Ölmüş bir halde bulunan kâinatı yeniden feyzi bahar ile hayata kavuşturan Allah’u Teâlâ kâinattaki her şeyi bir ölçü ve düzene göre yaratmış, onlardan çiftler meydana getirmiştir. Kâinatta türlü türlü bitkiler bitirmesi Allah’ın büyüklüğünün yüceliğine delalet eder.

Peygamberimizin (s.a.s.) “Sizden kim soğan veya sarımsak yerse mescidimize yaklaşmasın, onu illaki yiyecekseniz pişirerek yiyiniz”¹⁶⁷ buyurmuşlardır. Buradaki yasaklama onun yenilmesinin haramlığından değil insanları rahatsız etmesinden kaynaklanmaktadır. Bazı sebze ve meyveler (yabani) insan sağlığına zararlı olup bunlar, bazı hayvanların rızkını temin veya doğaya başka faydalar için yaratılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de toprak ürünlerine değinilirken onlardan ‘Tevhit’ ekseninde bahsedilir. Allah’ın bu nimetleri yaratıp bitirmesi dünya hayatındaki faydalanma için ele alınsa

¹⁵⁶ el-En’âm 6/99,141; en-Nur 24/35; en-Neml 16/11; Abese 80/29; et-Tin 95/1.

¹⁵⁷ en-Nur 24/35.

¹⁵⁸ el-En’âm 6/99; el-En’âm 6/141; er-Rahmân 55/68.

¹⁵⁹ Sebe 34/16; el-Vâkıa 56/27-28.

¹⁶⁰ el-Vâkıa 56/29.

¹⁶¹ et-Tin 95/1.

¹⁶² en-Nahl 16/11.

¹⁶³ Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 6/182.

¹⁶⁴ Seyyid Kutup, *Fizilal’il-Kur’ân*, çev. Salih Uçar vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003), 4/106.

¹⁶⁵ el-Hac 22/5.

¹⁶⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâlî Alisi*, 5/2201.

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 41.

da aynı zamanda nimetlerin asıllarının cennette bulunacağını da haberi verilir. Bununla Allah Teâlâ, dünya hayatını geçici bir faydalanmadan ibaret kıldığını, bütün nimetlerinin asıllarını cennette yaratacağının mesajını verir. Bu gerçekliklerin farkında olan insan dünya hayatındaki güzelliklerin asıllarına ulaşmak için garet içerisinde olur.

1.1.4. Helâl Kabul Edilen İçecekler ve Yiyecekler

1.1.4.1. Su

Su, hayatın temelini oluşturan, olmaması durumunda tüm canlılığın son bulacağı, hayati değer taşıyan bir maddedir. Canlı hayatının sürmesi için gerekli tüm dengeler, suyun varlığı sayesinde devamlılığını sürdürür. Allah Teâlâ insanların yaratılışının bir damla su'dan meydana geldiğini, yine insanların yaşamlarını devam ettirecek en kıymetli içeceğin su olduğunu; ondan ekinler, bitkiler ve insanların yararına olacak türlü türlü yiyecekler meydana getirdiğini ve bunu da bir ölçüye göre gerçekleştirdiğini söyler. Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de:

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا¹⁶⁸ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“... Her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi?..”¹⁶⁸ buyurur. Bir başka âyet-i kerîmede “Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O’dur.”¹⁶⁹ şeklinde ifade edilir. İlgili âyetlerden¹⁷⁰ yola çıkarak konuyu tanımlayalım:

Allah’ın ölçü ile yaratmasını gösteren delillerden biri de suların genel olarak iki kısma ayrılmasıdır. İki deniz birbirine eşit değildir. Bunlardan biri tatlıdır, içmek için kullanılır, diğeri tuzlu ve acıdır, diğer ihtiyaçları giderir. Bununla beraber her iki sudan da taze bir et olan balık çıkarılır. Bu sular yerine göre insanlar için yol olur. Onlardan gemilerle hem kendilerini, hem eşyaları taşırlar.¹⁷¹ Her ikisinde de Allah’ın nimeti mevcuttur. İşte bütün bu nimetlerin bedeli, onları veren Allah’a şükretmektir.

“Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır.”¹⁷² Mezkûr âyetle Allah’ın gökten su indirmesi ve

¹⁶⁸ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁶⁹ el-Furkân 25/53.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/22,60; el-Hicr 15/22; en-Nahl, 16/65; el-Hac 22/63; es-Secde 32/27; Fâtır 35/12,27; Sâd 38/42; ez-Zuhuruf 43/11; Kâf 50/9.

¹⁷¹ Taberî, Câmi ‘u’l-beyân, 7/15; Neseî, Medârikü’t-tenzîl, 8/463.

¹⁷² el-Bakara 2/164.

onunla kâinata can vermesi, insanların faydalanacağı güzel rızıklar yaratması yerin dirilmesi olarak ele alınır. Buna da kuru verimsiz bir toprakken ondan çeşit çeşit nimetler bitirmesini gösterir.¹⁷³ Yine mevsim değişimlerinde Allah (c.c.) kâinatı ölüyken diriltir, diriyken öldürür. Onun yaratmış olduğu her şeyde bir hikmet vardır.

Başka bir âyette: “*Gökten ölçülü olarak su indiren de O’dur. Onunla ölü bir beldeye yeniden hayat veririz. İşte siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız.*”¹⁷⁴ ifadeleriyle Allah Teâlâ’nın kâinatı su ile dirilmesi ona hayat vermesi kulun hidâyet suyu ile Allah’ın feyzine vakıf olması onda hidâyet bulamayan insanı da toprakta su bulamadığı için yeryüzüne çıkamayan tohuma benzetir.¹⁷⁵

Yağışın, yıl boyu, yeryüzünün değişik yörelerine harika bir biçimde dağılımı, tek bir hâkim düzenleyicinin varlığını ispatlamaktadır.¹⁷⁶ Nitekim günümüzdeki bazı bilimsel araştırmalar diğer gezegenlerde su ve hayat var mı diye çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁷⁷ Bilindiği üzere su, tüm canlı yaşamı için son derece önemlidir. Allah Teâlâ âyette¹⁷⁸ zikredilen suyu, Kur’ân-ı temsil etmesine; ölü toprağın hayat bulmasını da kalplerin Kur’ân’la dirilmesine benzetir.¹⁷⁹

Yeryüzündeki bütün canlılar suya muhtaçtır. Tüm denizler ve okyanuslar, aslında insan ve diğer canlılarının yaşamına hizmet ederler. Su sağlık için son derece hayati bir önem taşır. Su, vücudumuzun olmazsa olmazıdır. Yediğimiz gıdaların çözünerek sindirilmesini ve emilmesini sağlar. Vücut ısını ayarlar. Özellikle sıcak havalarda vücutta terleme ve buharlaşmayı sağlayarak, vücudun serinlemesinde etkilidir. İnsanlar, suyun varlığına o kadar alışık ki yeryüzünün büyük bir bölümünü kaplayan suyun yaşamları için ne kadar önemli olduğunu belki de hiç düşünmezler.

Yaşam için son derece önemli olan su, Allah’ın bir lütfü olarak insanlara hazır olarak sunulmuştur. Suyun var olması kâinatın var olmasıdır. Belli başlı bitkilerden, meyve ve sebzelerden yoksun yaşayabiliriz. Fakat susuz bir hayat düşünülemez.

1.1.4.2. Süt

Sütü, onun bulunduğu yeri, mecraları, onu meydana getiren sebepleri, onda her an ona uygun şekilde tasarruf eden kuvvetlerin varlığı konularındaki hârika işleri düşünen kimse,

¹⁷³ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 14/267.

¹⁷⁴ ez-Zuhurf 43/11.

¹⁷⁵ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 18/274.

¹⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 4/551.

¹⁷⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/382.

¹⁷⁸ ez-Zuhurf 43/11.

¹⁷⁹ Çelik, *Hakk’ın Daveti*, 3/59.

O'nun ilmini, kudretinin ve hikmetinin kemalini, şefkat ve rahmetinin sonsuzluğunu kabul etmek zorunda kalır. Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

“Sizin için sağlam hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz.”¹⁸⁰

Âyet-i kerîmede hayvanların yediği besinlerden hem süt hem de dışkı oluşması Allah'ın yaratışındaki mucizesidir.¹⁸¹ Yaratılıştaki bu mucizevi hikmet üzerine derinlemesine düşünmek gerekir.

Zemahşerî âyeti şöyle yorumlamıştır: Hayvanlar besinleri yedikten sonra onda üç hal oluşur. Altta kalan bağırsaklara ulaşan dışkı, ortada kalan süt ve en üstte ise kalbe ulaşan kan bulunur. Yüce Allah sütü pislikle kan arasında ortada yaratır. Sütle bunların arasından Allah'ın kudreti gereği bir engel vardır. Onlardan herhangi birisi sütün rengini tadını ve kokusunu bozmaz. İşkembe ve kan olmayan temiz ve saf sütü, faydalı besini Allah (c.c.) kullarına içirir.¹⁸² Onları orda birbirine karışmadan tutan Allah'ın hikmetidir. Düşünenler için O'nun kudreti ne büyük, hikmeti ne incedir.

Gıda ürünleri yenildikten sonra onun salgı bezleri vasıtası ile memede süt olarak meydana gelmesi şüphesiz Allah'ın ilahi iradesi iledir.¹⁸³ Allah (c.c.) yeryüzünde çeşitli nimetler meydana getirip ondan faydalandırıp sonra da o faydadan başka faydalar meydana getirtmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birisi de hayvanlardır. Hayvanlardan et olarak faydalanılmanın yanısıra onlardan süt olarak da faydalanılır. Bu hiç şüphesiz hikmet sahibi insanların anlayacağı bir gerçektir.

Âyette geçen “saf süt içiriyoruz” ifadesi sütün yumuşak ve akışkan olmasına işaret eder. Ayrıca onun pişirme haricinde başka bir işleme gerek duymadan tüketilen besin olması bu özelliği ile açıklanabilir. Onların yani hayvanların karınlarındaki işkembe pisliği ile kan arasından ikisi arasında olmasına rağmen işkembenin ve kanın tadı, kokusu ve renginden kendisine hiçbir şey karışmayan, içenlerin boğazlarından hiç takılmadan kolaylıkla geçip giden bir süt içirmesi¹⁸⁴ Allah'ın hikmetinin tecellisidir.

Âyetin yorumuna dair benzer bir yaklaşım Bursevî (ö. 1137/1725) tarafından da ortaya koyulmuştur. Allah'ın sütü kan ile işkembe arasında bir yerde yarattığı dolayısı ile işkembe

¹⁸⁰ en-Nahl 16/66.

¹⁸¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 3/574.

¹⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/615.

¹⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/272.

¹⁸⁴ Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 9/78.

organı yemi sindirdiği zaman altı işkembe dışkısı, ortası süt, üstü ise kan olur. Hiçbiri bir diğerine ne renk, ne tat, ne de koku itibarıyla birbirine karışır. Daha sonra diğer bu oluşumlarda devreye girerek kanın damarlara, sütün memelere akmasını temin eder, dışkının da işkembe vasıtasıyla dışarı atılmasını sağlar.¹⁸⁵ Süt ile bunlar arasında Allah'ın kudretinden bir perde meydana gelmiştir.

Hayvanın yediği besin onun midesine gider ve oradan iki farklı şekle bürünür. Birisi besin artığı olan dışkı diğeri ise onda şifa olarak içilen yararlı rızık olan süttür. Besinler salgı bezleri sayesinde süte dönüşür bunun hayvanın vücuduna bir yararı da zararı da bulunmaz.¹⁸⁶ Müfessir, sütün dışkının faydasız kanın ise canlı vücudunun yaşamı için faydalı olmasına değinirken sütün burada dışkı gibi faydasız da değil kan gibi yararlı da olmadığı ama onda içecek kişiler için fayda olduğunu söyler.

Süt, inek, keçi, koyun gibi farklı çeşitleri olan, sıvı ve beyaz renkteki mucizevi besindir. Sağmal hayvanlar, bununla hem kendi hayvruklarının beslenmesine hemde insanların beslenmesine katkıda bulunur. Sütün besleyici değeri çok yüksek olduğundan insan sağlığı açısından oldukça önemlidir. Sütün kullanım alanı oldukça geniştir. Bunun yanında: *“Onun karnından hem necis bir madde çıkarırız hem de güzel bir rızık”*¹⁸⁷ buyurması, şüphesiz Allah'ın kudretinin ve varlığının en güzel delillerindendir.

1.1.4.3. Sirke

Allah Teâlâ, yarattığı bazı nimetlerden hem yarar hem de zarar yönünde faydalanmanın mümkün olduğunu fakat kullarından yarar yönünde faydalı olanları tercih etmelerini istemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bütün yiyecekler helâl ve haram dairesinde tek tek alınmamış daha çok yasaklananlara dikkat çekilerek onların haricindekiler helâl olarak yorumlanmıştır.

Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

*“Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.”*¹⁸⁸

İlgili âyetle alaklı Taberî, (ö. 310/923) “Sekt” kelimesinin, “Sarhoş etmeyen meşrubat” mânâsına geldiğini söylemiştir. Ona göre bu âyet mensuh değildir.¹⁸⁹ Ebû

¹⁸⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/467.

¹⁸⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/416.

¹⁸⁷ en-Nahl 16/66.

¹⁸⁸ en-Nahl 16/67.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/215.

Ubeyde'ye (ö. 18/639) göre âyette geçen: Güzel rızık ise, helâl olanlardır; hurma, aş ve kuru üzüm, sirke vs. gibi.¹⁹⁰

Âyetteki “güzel bir rızık”tan hurma ve üzümde elde edilen sirke, pekmez, kuru hurma, kuru üzüm ve şıra gibi şeyler kastedilmiştir. Çünkü Allah, burada içki ile güzel bir rızıkı ayrı ayrı zikretmiştir. Dolayısıyla içkinin güzel bir rızık olmaması gerekir. İçkinin, nefis açısından güzel olması ve güzel görünmesi onu tabiatıyla güzel rızık yapmaz.

Râzî'ye göre seker, kelimesi “nebîz” demektir. Nebîz ise, hurma, üzüm veya kuru üzümün, üçte ikisi kayboluncaya (uçuncaya) kadar kaynatılıp, sonra da ekşimesi İçin bırakıldığındaki haline denilir. Bu da, âyette bahsedilen “seker” in, “ hamr”dan başka bir şey olmasını gerektirir. Bu ikisi arasında böyle bir farklılığın olduğunu söyleyen herkes, “ seker”in üzüm, kuru üzüm veya hurma sıralarının üçte ikisi kayboluncaya kadar, kaynatılarak elde edilen “nebîz”olduğunu söyler.¹⁹¹ Bunun sarhoş edici bir özelliği vardır. Bunun içindir ki, Allah akıllarını korumak için bu ümmete sarhoşluk veren içkileri haram kılmıştır.¹⁹² Ham maddesi aynı olup sarhoşluk vasfı bulunmayan içecekler ise helâl kılınmıştır.

Nahl suresi 67. Âyet içkinin haram olmadığı zamanda inmiştir. Aynı zamanda bu âyet içkinin sevilmeyen bir şey olduğuna işaret etmektedir. Âyette geçen seker sarhoş edici şey demektir. Burada sarhoş edici şey akabinde güzel rızık zikredilmiştir. Güzelin karşısında zikredilen bir şey güzel olamaz.¹⁹³ Çünkü zıtlık, o şeye karşı anlam yükler. Bu işaret ve delillerde aklını kullanan insanlar için birer ibret vardır.

Ele alınan âyette meyve, hurma ve üzüm sularının iki özelliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Birisi insan için temiz bir rızık olma, diğeri ise mayalanınca alkole dönüşme özelliğidir.¹⁹⁴ Fakat bu nimetten temiz ve sağlığa uygun rızık almak ile kendisine zevk verecek ve onu sarhoş edecek içkiyi içmek arasındaki seçim insana bırakılmıştır.

Sirke; bazı meyvelerden elde edilir. Bu meyvelerin belli bir kıvama gelmesi ile sirke oluşur ondan sonra da şaraba dönüşür. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadislerinde: “*Sirke ne güzel bir katıktır. Allah'ım! Sirkeyi bereketlendir. Zira sirke benden önceki peygamberlerin de katığı idi. İçinde sirke bulunan ev, katık sıkıntısı çekmez*”¹⁹⁵ buyurmuştur. Hadiste de ifade edildiği üzere sirke Hz. Peygamber (s.a.s.)'in beğendiği ve övdüğü katıklardandır. Yine bir başka hadisi

¹⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr*, 3/428.

¹⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/273.

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azim*, 2/336.

¹⁹³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/469.

¹⁹⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/37.

¹⁹⁵ İbn Mace, “Et'ime”, 3318.

şerifte: ‘‘Sirke, helâl bir içecektir.’’¹⁹⁶ Buyurularak Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından şifalı bir katık olarak tavsiye edilmiştir.

Sirkenin çeşitli meyvelerden yapılması bir incelik işidir. Onun yapımındaki detay onu şarap, içki gibi necis şeylerden ayırır. Hz. Peygamber'e kendilerine şarap miras kalan iki yetimin şaraplarının ne yapılacağı soruldu. ‘‘Onu dökün’’ dedi. Ondan sirke yapalım mı diye sorduklarında ‘‘Hayır’’ dedi. Hz. Peygamberin bu uygulaması şarabın sirkeye dönüştürülmesini yasakladığını göstermektedir.¹⁹⁷

Ebû Hanife (ö. 150/767) şarabın sirkeye dönüşmesini acılıktan ekşiliğe doğru bir değişme göstermesiyle anlaşılacağını belirtmiş, çok az bir acılık kalmışsa yenilmesinin helâl olmayacağını söylemiştir. O'na göre sirkenin şaraba dönüşmesi, ancak ondaki sirke özelliğinin tamamlanmasından sonra olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, şaraptaki çok az ekşilik bile onun sirkeye dönüşmesi için yeterlidir.¹⁹⁸ İmâm-ı Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İmâm-ı Mâlik bunun haram olduğunu söylemişlerdir. Ancak kendiliğinden sirkeye dönüşen şarap temiz ve kullanılması mubah kabul edilmiştir. Çünkü o, sarhoş edicilik vasfını kaybettiğinden şarap olmaktan çıkıp sirke ismini almıştır. Hanefilere göre sirkeyle yine temiz ve helâl bir ürün elde edilmiş olmaktadır.¹⁹⁹ Buradaki bağlayıcılık onun sarhoş edicilik vasfına verilmiştir.

Sirke bazı meyvelerin ve bitkilerin ekşitilmesi sonucunda yapılır. Bağışıklık sistemini güçlendirme ve antioksidan özelliği vardır. Antibakteriyel özelliği sayesinde bakteri ve mikropları yok eder. Bunun yanında onda sarhoş edicilik vasfının bulunmamasından dolayı içki türünden ayrıdır. Kullanımı da dinen helâldir. Aynı zamanda sirke yüzyıllardır şifa niyetine de kullanılır.

1.1.5. Bal

Bal, bitkilerin çiçeklerinden toplanan özün bal arıları tarafından toplanıp depo edilmesi ile oluşan gıdadır. Bal, tabiattan gelen şifa deposu, vitamin açısından oldukça zengin bir besin kaynağıdır. Allah Teâlâ âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ

‘‘Ve rabbın bal arısına şöyle ilham etti: ‘Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin.’’’²⁰⁰

¹⁹⁶ Müslim, ‘‘Eşribe’’, 30; Ebû Dâvûd, ‘‘Eşribe’’, 10; Tirmizi, ‘‘Et’ime’’ 35; Nesâî, ‘‘Eymân’’, 21.

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, ‘‘Eşribe’’, 3; Müslim, ‘‘Eşribe’’, 3.

¹⁹⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/449.

¹⁹⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 3/541-543; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/134; Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkân*, 8/15.

²⁰⁰ en-Nahl 16/68.

ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

‘‘Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!’’ Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamında bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.’’²⁰¹

Allah Teâlâ’nın, bal arısına ilhâm etmesi arıların içlerinde, bütün insanların akıllarının anlamaktan aciz kaldığı o enteresan (bal üretme) işini gerçekleştirmesi demektir. Yine arının karnından kırmızı, beyaz ve sarı çeşitli renklerde bal çıkar. Bu balda, insanların birçok hastalıkları için şifa vardır. Allah Teâlâ’nın her çiçekte her bitkide faydalı şeyler yaratması ve arının bu özleri toplaması bunun da insanlar için şifalı nimet olarak insanların faydasına sunulması O’nun hikmetlerindendir.²⁰² Şüphesiz Allah (c.c.) en iyisini bilendir.

Bal hakkında ‘‘Bal insanlar için nasıl şifa olur? ‘‘O safra için zararlıdır.’’ diye bir soru sorulursa buna şöyle cevap verilir: Yüce Allah (c.c.) bütün insanlar için, bütün hastalıklar için ve her türlü dert için şifadır, demedi. Bilakis bazı kimselere ve bazı hastalıklara şifa olduğu için, ‘‘onda şifa vardır’’ şeklinde nitelemeye bulundu.’’²⁰³ Bunda Allah’ın kudretinin büyüklüğünü ve sanatının güzelliğini düşünen insanlar için elbette bir ibret vardır.

Balın şifalı olduğuna dair bazı hadisler de rivâyet edilmiştir. Onlardan bir tanesi şöyledir: ‘‘Sizlere şu çörekotunu tavsiye ederim. Zira bunda ölümden başka birçok hastalık için şifa vardır.’’²⁰⁴

‘‘Balda’’ insanlar için ‘‘balın’’ şifa verdiği bilinen hastalıklar için şifa vardır.²⁰⁵ Çünkü bal, insanların hastalıklarına fayda sağlayan şifalardan birisidir. Yoksa balın bütün hastalıklara şifa olduğu kastedilmemektedir.

Arının bal yapması olayı muhteşem bir yaratılış örneğidir. Onun bütün bitkilerden topladığını midesinde harmanlayıp onu belli bir kıvamda meydana getirmesi onun yaratılmasının hikmetlerindendir.²⁰⁶ Bunun yanında polen olarak da bilinen çiçek tortuları yine aynı bal gibi şifa kaynağı olarak tüketilmektedir.²⁰⁷ Balın bir şifa kaynağı besin değeri yüksek olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Balın bir şifa kaynağı, besin değeri yüksek olduğu, onda

²⁰¹ en-Nahl 16/69.

²⁰² Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 14/275-280.

²⁰³ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/72.

²⁰⁴ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*, 7/14.

²⁰⁵ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 10/331.

²⁰⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/417.

²⁰⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/418.

çeşit çeşit çiçek ve bitkilerin özünden olan besleyici gıdalar varlığı bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Balda, çeşit çeşit çiçek ve bitkilerin özünden olan besleyici gıdalar vardır.

Arı, ekşi ve acı her türlü çiçek ve meyvelerden yenileni şüphesiz Allah kudretiyle bala çevirir. Arının karnından kırmızı, beyaz ve sarı çeşitli renklerde bal çıkar. Bu balda, insanların birçok hastalıkları için şifa vardır.²⁰⁸ Bal insanlar için şifa olmuştur. Çünkü arı, itâat ederek Allah'a boyun eğmiş, kendi şehvetini terk ederek tatlı, acı, sevilen ve seilmeyen bütün meyvelerden, çiçeklerden yemiştir. Böylece o, Allah'ın emrine boyun eğince yediklerinin hepsi Allah (c.c.) için oldu ve hastalıklar için şifa hâline gelmiştir.²⁰⁹

Nitekim Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurur: *‘‘Mü'min bal arısına benzer. Temiz olanı yer, temiz olan eylem ortaya koyar, temiz yerlere konar ve konduğu yeri ne kırar ne de bozar.’’*²¹⁰ Kâinatın yaratıcısı yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmıştır. Arının, çiçek çiçek gezip topladığı bütün bu özleri midesinde bala döndürüp onu tekrar peteğe aktarması nasıl güzel bir yaratılış örneğidir. Arının peteğindeki muhteşem hesap ve ondaki bu mucizevi detay şüphesiz kusursuz yaratılış eseridir. Bütün bu hikmetlerin yanısıra bal'ın şifalı bir nimet kaynağı olduğu bugünkü araştırmalar sonucunda da kanıtlanmıştır. Allah Teâlâ'nın yarattığı bütün nimetlerde hiç şüphesiz bir fayda vardır. Bunların bir kısmının bilgisine ulaşılsa da bir kısmının bilgisine hâlâ vakıf olunamamıştır.

Kur'ân'da temiz ve lezzetli şeylerin (tayyibât) helâl, kapsamında olduğu genel bir gerçekliktir. İslâm'da bir yiyeceğin dinen helâl olabilmesi için onun özü itibariyle temiz ve zararsız olması gerekir. Aynı zamanda meşru yollarla elde edilmesi ve hazırlanmasında şer'î usullere riayet edilmesi de şarttır. İnananlara temiz gıdalarla beslenip iyi işler yapmalarının emredilmesi, insanın onurlu bir varlık olarak yaratılması ve kendisine rızık olarak lezzetli ve temiz şeylerin (tayyibât) verilmesi, beslenme kültürü ile ahlak/karakter arasında da bir bağın bulunduğunu gösterir.

²⁰⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/318.

²⁰⁹ Çelik, *Hakk'ın Daveti*, 3/61.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, çev. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1999), 2/199.

İKİNCİ BÖLÜM

YİYECEK VE İÇECEKLERDE HARAM KAVRAMI

2.1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE HARAM KILINAN YİYECEK VE İÇECEKLER

2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Haram Kavramı

Kur'ân-ı Kerîm'de “haram” kavramı Allah Teâlâ tarafından yapılması kesin ve bağlayıcı bir tarzda yasaklanan ve yapılması durumunda da uhrevi cezayı gerektiren fiilleri ifade eder.²¹¹

Cumhur ulemâ haramı: delili ne olursa olsun (kat’i, zannî) Allah’ın yapılmasını yasakladığı her türlü fiil olarak tanımlamıştır. Hanefîlere göre, fiil kesin bir delille yasaklanmış ise haram; bağlayıcılığı zannî bir delile dayanıyorsa tahrimen mekruh olarak isimlendirilir.²¹²

Kur'ân-ı Kerîm'de “*O Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.*”²¹³ buyrulmaktadır. Bu âyet dikkate alındığında gıdalar söz konusu olunca insanın hoşlandığı, faydalı ve temiz yiyeceklerin helâl, insanın hoşlanmadığı, pis olan şeylerin ise haram olduğunu söylemek mümkündür.

Kâsânî'nin (ö. 587/1191) dikkat çektiği üzere hanefîler “haram” tabirini âyette kesin olarak bildirilenler olarak ele alır, onun haricindekiler mekruh olarak değerlendirilir. Hanefî fakihler de “haram” ifadesinin ancak âyette²¹⁴ yasaklanan hayvan kökenli gıdalar için kullanılabileceğinin altını çizmişler, bunların dışındakiler için “mekruh”, “yenilmez”, “yenilmesi yasaklanmış” gibi tabirlerin kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır.²¹⁵ Taberî, kulun haram olan şeylerden uzak durmasını, Allah’a karşı emir ve yasaklarına riâyet etmesini onun; Allah’a itaatının bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de haram olan hayvan kökenli gıdaları dört ana başlık altında toplayan âyetlerin sınırlandırıcı bir üslubu vardır. Bunun yanında Arapların beğenisini bir tahrim kriteri olarak ortaya atmak doğru bir yaklaşım değildir. Bu sebeple âyetlerdeki “hasr” hükmünün subjektif bir olguya dayanarak neshi anlamına gelmesi kabul edilebilir görülmemiştir.²¹⁷ Ancak ulemâ ehli eşeklerin mutlak olarak haram olduğunu ifade eden rivâyetleri esas almıştır. Esasen

²¹¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 229-230.

²¹² Hasan Karakaya, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Buruc Yayınları, 1998), 205.

²¹³ el-A'râf 7/157.

²¹⁴ el-En'âm 6/145.

²¹⁵ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi* (Beyrut: Mektebetu'l-İslâmiyye, 1974), 5/37.

²¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/147.

²¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/21; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/170.

mezhepler arasındaki ihtilaflar da buradan kaynaklanmaktadır. Ancak hadislerin, âhad bile olsa Kur'ân'ı tahsis etmesi câiz görüldüğünden, ilgili âyet ve hadisler arasında bir teâruz bulunmadığı, hayvansal kökenli haramların âyetle zikredilenlerle sınırlı olmadığı, âyetlerin temel ve örnek haramları ifade ettiği, hadislerin ise bunları detaylandığı şeklinde yorumlar da vardır. Bunun yanında diğer insanları bir tarafa bırakarak yalnızca Arapların iğrenç görmesini bir şeyin haramlığı için kriter olarak kabul etmek, âyetin muktezasından uzak görülmüştür.²¹⁸

Râzî, âyetlerin haram olan gıdaları sınırlayıcı ifadeleri karşısında haber-i vahidlere dayanarak bu âyetleri daraltıcı yoruma tabi tutmanın tahsis değil, nesh olacağını ileri sürmüştür. Kur'ân'ın haber-i vahidle nesh edilmesinin caiz olmayacağını ifade eden Râzî, bu bağlamda haram kılmanın ancak vahiyle sabit olabileceğini, vahyin de haramlığı âyetlerde ifade edilen gıdalarla sınırladığını belirterek bu doğrultuda Mâlik İbn Enes'e atfedilen görüşü benimsediğini bildirmektedir.²¹⁹

Peygamberlere Allah Teâlâ tarafından haram ve helâli belirleme yetkisi verilmiş olup bu yetki Allah'ın bilgisi dâhilindedir.²²⁰ Helâl ve haramı belirleme yetkisi Allah'a aittir.

“Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.”²²¹ âyeti haramın da rızık olduğuna delil sayılmıştır. Süyûtî (ö. 911/1505), âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamıştır: Harama da rızık denmemiş olsa, burada helâl kelimesinin zikredilmesinin bir anlamı olmazdı.²²² Hatta âyetlerin sınırlayıcı üslubuna müdahale etmemek için, konuyla ilgili hadislerin aslında âyetlerde geçen, “rics”²²³, “fisk”²²⁴, bağı”²²⁵ ve “teaddî”²²⁶ illetlerin açıklanması ve uygulanması şeklinde yorumlanmıştır.²²⁷

²¹⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/19-21; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/168-169.

²¹⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/168-170.

²²⁰ Mehmet Erdoğan, *İslâm İlmihali* (İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yay., 2006), 653.

²²¹ el-Mâide 5/88.

²²² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 5/387.

²²³ Meyte/ölü eti, leş ve akmış kan gibi anlamlarında kullanılır. Karagöz, “Rics” *Dini Kavramlar sözlüğü*, 1/557-558.

²²⁴ Fisk küfür, şirk ve itaatsizlik olmak üzere iki kısma ayrılır. Karagöz, “Fisk” *Dini Kavramlar sözlüğü*, 1/185-186.

²²⁵ Bağy sözlükte: İstemek, haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak gibi anlamları ifade eder. : (Meşru devlet başkanına veya onu temsil edene karşı kendisince doğru görülen bir delîle (te'vîl) istinâden isyan ederek itaat dairesinden çıkan, bununla berber müslümanların öldürülmesini, mallarına el konulmasını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen kuvvet sahibi müslümandır. Şafak, “Bağy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4/451; Bilmen, *Kâmûs*, 3/333.

²²⁶ Teaddî kelimesi, sözlükte “hukuk düzeninin koyduğu sınırları aşmak, zulmetmek, tecavüz etmek, haksızlık etmek, haddi aşmak, hakkı çiğneyip geçmek, bir başkasının hakkını ihlal etmek ve başkasının mülkünde tasarruf etmek” gibi anlamları içermektedir. Teaddî kelimesi, bu tanımlarda sadece mala karşı işlenen haksız fiilleri içeriyor gibi görünse de, insana yönelik zararlı fiilleri (öldürme ve yaralama gibi) de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. İbn Manzûr, “teaddî” *Lisânü'l-Arab*, 15/33-34; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/188-192.

²²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/360-363.

Haram kılmada esas olanın taabbudîlik olduğunu ifade eden Mehmet Erdoğan, “Cennette iken Hz. Âdem ve Havva’ya ağacın yasaklanmasının illeti ne idiyse, bunlardaki illet de odur.” diyerek haramların illet ve sebebinin emr-ilahi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ilahi emir aynıyla Allah’ın bütün emirlerinde bağlayıcıdır.²²⁸

Allah’ın kullarına yasakladığı şeylerde haramlık nedenleri açıklananlar olduğu gibi açıklanmayanlar da vardır. Taabbudîlik yönü ağır basanlar da dâhil olmak üzere haram her şekilde haramdır. İster açıklansın, detay verilsin isterse sadece sakındırılıp men edilsin. Konu nasıl ele alınırsa alınsın her iki durumda da haramlık yönünden kesişmektedir. Konumuz helâl başlığı ile de ilişkili olup orada geçen kavramların, tanımlamaların içerisinde de yer almaktadır. Helâl’in zıddı olan her şey haram olarak kabul görmüştür.

2.1.2. Haram Kabul Edilen Hayvanlar

Kur’ân-ı Kerîm’de haram kabul edilen hayvanlar, ikisi Mekki, ikisi de Medeni sûrelerde olmak üzere dört âyette tekrar edilmiştir.²²⁹ Âyetler ilgili konu başlıklarında tekrar ele alınacaktır.

2.1.2.1. Haram Kabul Edilen Kara Hayvanları

Kur’ân-ı Kerîm’de yasak olduğu bildirilen hayvanların çerçevesi âyetlerle belirlenmiştir. Helâl dairesi geniş olduğu için haram dairesinin çerçevesini bilmek bize bu konuda fayda sağlayacaktır.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum...”²³⁰ âyet-i kerîmede yasaklanan hayvanlar belirtilmiş olup aynı yasaklama başka âyetlerde de tekrarlanmıştır.²³¹

Söz konusu âyetleri ele alan müfessirler konu hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Cessâs, hayvansal kökenli haramların âyetlerle sınırlı olmadığını, âyetlerin haramların temelini ifade ettiğini, hadislerin ise bunları detaylandığı şeklinde yorum getirmiş.²³² Râzî ise, haram kılmanın ancak vahiy ile sabit olabileceğini, vahyin de haramlığı

²²⁸ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: İlahiyat Vakfı Yay., 2000), 130.

²²⁹ Bunlardan En’âm sûresinin 145’inci ve Nahl sûresi 115’inci âyet Mekke’de inmiştir. Yine, Bakara sûresi 173 ve Mâide sûresinin 3’üncü âyetleri ise Medine’de inmiştir.

²³⁰ el-En’âm 6/145.

²³¹ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; en-Nahl 16/115.

²³² Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/19-27.

âyetlerde ifade edilen gıdalarla sınırladığını, söz konusu bu âyetlerde ifade edilen dört çeşit hayvan dışında haram hayvanın olmadığını açıklamaktadır.²³³ Râzî, haber-i vahidle Kur'ân'ın nesh edilemez olduğu görüşünü savunmakta olup haramları âyet ile sınırlandırmaktadır.

Reşid Rıza (ö. 1865-1935) gibi Râzî geleneğini takip eden müfessirler, âyetlerde yasaklananlar dışında, yasaklama öngören hadislerin ya kerahat ifade ettiğini ya da belli bir gerekçeye dayanarak geçici bir yasaklama getirdiğini savunmaktadırlar.²³⁴ Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerle yenmesi yasaklanan hayvan kökenli gıdaların da, özellikle Şâfiî ve Hanbelî metinlerinde, “haram” olarak nitelendiği görülmektedir. Bazı Hanefî müellifler de “haram” tabirini tercih etmişlerdir.²³⁵

Eti haram olan hayvanların, diğer uzuv ve parçalarının yenilmesi ve kullanılması aynı şekilde haramdır.²³⁶ Hasenî'ye (ö. 1224/1809) göre Allah Teâlâ, (Kur'ân ve sünnet'te) Müslümanlara ve Yahudilere haram kıldığı şeyleri açıkladı. Bunların dışındaki şeyleri haram kılmak, Allah Teâlâ adına bir iftiradır.²³⁷

Yazır (ö. 1361/1942): “Bazı kara hayvanları ile ilgili pençeliler şöyle dursun beygir, katır, eşek gibi ‘hafır’ denilen tek tırnaklı hayvanat bile en’âm’a dâhil değildirler.”²³⁸ şeklinde yorumlamıştır.

Mevdûdî, her ne kadar bazı hayvanlar hakkında kesin delil olmasa da peygamberimizin hoşlanmadığını belirttiği hayvanların haram olduğunu savunmuştur.²³⁹ Bununla beraber hayvanın on yerini yemek mekruh kabul edilmiştir. Kan, beze, ön taraf, arka taraf (avret yerlerine yakın yerler), tenasül uzvu, hayâlar, safra kesesi, idrar torbası, boyun kemiği içindeki ak ilik (omurilik). Bu şeylerin yenilmesi uygun görülmemiştir.²⁴⁰

Sabunî âyeti (ö. 1443/2021), Haram olan hayvanlar Allah (c.c.) tarafından âyette bildirilenlerdir. Âyette söz konusu haram kılınanlar (yenilmesi haram olan şeyler) câhiliye döneminde tüketildiğinden yasaklanmış olan şeylerdir²⁴¹ şeklinde yorumlamıştır. Şâfiîler, Hanbelîler, Hanefîlerden Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Şeybânî (ö. 189/805) at eti yemenin caiz

²³³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/168-170. Mâlikî âlimlerden İbnü'l-Arabî de aynı görüşü savunmaktadır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Darü'l-fikri'l-Arabî, yy. ts.), 2/766-767.

²³⁴ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 13/163.

²³⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/76.

²³⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 5/181.

²³⁷ Hasenî, *Bahrü'l-medîd*, 5/154.

²³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/163.

²³⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/605.

²⁴⁰ Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkan*, 5/211.

²⁴¹ Sabunî, *Ahkâm Tefsîri*, 1/532.

olduğu görüşündedirler. Ebû Hanîfe ise at etinin mekruh olduğunu ileri sürmüştür. Mâlikîler içerisinde de kerahat eğilimi öne çıkmaktadır.²⁴²

H. Peygamber'in yırtıcı hayvanlar ve eşek etini yasakladığına dair rivâyetleri ile beraber kendisinden şöyle bir rivayet de nakledilmiştir: “*haram kılınan bir maddenin semeninin de haram olacağını haber vermiştir.*”²⁴³

Yukarıdaki âyetlere baktığımızda Allah (c.c.) güzel ve insanların yararına olanları helâl, necis (pis) ve insanların zararına (sağılığına) olanları da uygunsuz olarak nitelendirmiş ve onları yemeyi insanlara haram kılmıştır.

2.1.2.1.1. Murdar/Meyte

Dini usullere göre kesilmeden öldürülmüş veya kendiliğinden ölmüş hayvan etleri için “el-meyte” ifadesi kullanılmaktadır.²⁴⁴ Daha önce de değindiğimiz üzere Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyetle yenilmesi yasaklanmış olan hayvanlar ve hayvan kökenli gıdalar açıkça belirtilmektedir.²⁴⁵

“Hayatın zıddı”, “ölüm” anlamına gelen “mevt” mastarından türeyen “meyte” kelimesi, sözlükte, ruhu, herhangi bir tezkiye olmadan çıkmış hayvan olarak tanımlanmıştır. “Meyte”, boğazlandığı zaman eti yenebilen hayvanın, kendi kendine ölenidir. Kendiliğinden ölen yahut ne üzere öldüğü bilinmeyen hayvanın hastalık sonucu ölmüş olabileceği ele alınır. Tezkiye edilmeden ölen hayvana “meyte” denilir.²⁴⁶

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de “leş/laşe” ile ilgili şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”²⁴⁷

²⁴²Ebu’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d b. Eyyûb Bâcî, *el-Müntekâ*, 3/33.

²⁴³ Ebû Dâvûd, “İcâre”, 30; Hanbel, *el-Müsned*, 4/416.

²⁴⁴ İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Helâl, Mekruh ve Haramlar* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 280.

²⁴⁵ Bu husus ikisi Mekke’de (el-Enâm 6/145, en-Nahl, 16/115) ikisi ise Medine’de (el-Bakara 2/173, el-Mâide 5/3) nazil olan dört sûrede tekrarlanmıştır. En’âm sûresindeki âyetle yasak emri “şu, şu haramdır” veya yasak olan bir şeyin olmadığını “la-illa” kalıbı ile gelmemiştir. Bana vahyedilen dışında aşağıda sayılanlar dışında hiçbir hayvansal ürünün yasaklanmadığı vurgulandıktan sonra bu ürünler açıklanmıştır. Mâide sûresinin üçüncü âyetinde tekrar “size leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına boğazlanan hayvan haram kılınmıştır” buyrulmuş. Ancak burada hasr ifadesi birinci âyetle gelmiştir. “size aşağıda açıklanacak olan hayvanlar dışındakiler helâl kılınmıştır” Bu cümleyle, haram kılınan hayvanlar ve bunlara ait ürünlerin zikredildiği diğer üç âyetle verilen hüküm tekrarlanarak pekiştirilmiştir.

²⁴⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 1404; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 2/92.

²⁴⁷ el-Bakara 2/173.

Âyetin tefsîri sadedinde Taberî, herhangi bir müdahale olmaksızın ölmüş hayvanlara; boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, boynuzlanmış, canavar parçalamış şeklinde ölenlere “leş” ismi verilir demiştir.²⁴⁸ Hanefî âlim Cessâs, meyteyi “tezkiye edilmeden, şer’î yolla kesilmeden, ölmüş hayvan” olarak tanımlamıştır.²⁴⁹ “De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan’dan başka yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.”²⁵⁰ âyeti ise, haram olan şeylerin az, insanın menfaatine olan şeylerin ise çok olmasına işaret eder.²⁵¹

Cessâs’a göre ölmüş hayvanın eti yenmediği gibi herhangi bir parçasından hiçbir surette faydalanılamaz. Meyteyi av için eğitilmiş hayvanlara dahi yedirmek haramdır. Çünkü bu eti onlara yedirmek de bir nevi faydalanmaktır. Allah (c.c.) mutlak bir ifadeyle, onun tümünün haram olduğunu buyurmaktadır.²⁵² Allah Teâlâ fayda yaratmadığı şeyden faydalanmayı insanlara haram kılmıştır.

Konu bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.), iç yağları ve et yağlarını toplayan kimselere: “Allah (c.c.) Yahudilere lanet etsin; onlara iç yağları haram kılınca, onlar bu sefer yağları satarak bedelleri yediler.”²⁵³ buyurur. Böylece Hz. Peygamber onları yemenin haram olduğunu belirttiği gibi, satılmasının da haram kılınmış olmasını haber vermiştir.²⁵⁴ Böylece leş meytenin kendi ve yağlarından yemek, ondan her türlü faydalanma şekli haram kılınmıştır.²⁵⁵

Gıda ürünlerinin tüketimi ile ilgili Turtuşî, (ö. 520/1126)²⁵⁶ Hristiyanların yaptığı peynirin haram olduğu görüşündedir. O der ki: “Bu peynir, satan ve alan için bir necis gibi, içine giren aleti de kirletir; çünkü onlar peyniri leş hayvandan elde ettikleri maya ile mayalarlar.”²⁵⁷ Âlûsî (ö. 1270/1854) de: Murdar ölen bir hayvanın hiçbir uzvundan faydalanmak için istifade edilmeyeceği görüşündedir.²⁵⁸ Çünkü lâşe: insan vücuduna zarar verdiğinden, ittifakla haramdır. Zira doktorların beyanına göre lâşe’de zararlı mikroplar çoktur.²⁵⁹ Bu zararlardan insan sağlığını muhafaza etmek ve daha bilemediğimiz birçok hikmetlerden dolayı Allah Teâlâ meyteyi insanlara haram kılmıştır.

²⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 6/67; Kurtubî, *el-Câmi’*, 2/217.

²⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/107.

²⁵⁰ el-En’âm, 6/145.

²⁵¹ Karadâvî, *el-Halâl ve’l-Haram fi’l-İslâm*, 32-33.

²⁵² Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/21.

²⁵³ Ebû Davûd, “Büyû”, 64.

²⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/226.

²⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, 2/150; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâ’i*, 1/63.

²⁵⁶ Mâlikî fakihlerindendir. İbn Ebû Rendeka diye meşhurdur.

²⁵⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl fi Ulûmi’t-Tenzil*, 1/223.

²⁵⁸ Celalettin el-Mahallî, *Kelime Anlamlı Celaleyn Tercümesi*, çev. Taha Alp - Abdulkadir Yılmaz - Orhan Ençakar (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 1/155.

²⁵⁹ Ustaosmanoğlu, *Rûhu’l-Furkan*, 5/209; Sabunî, *Ahkâm Tefsîri*, 1/145.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.), ‘‘*Diri hayvandan koparılan parça, meyyittir*’’²⁶⁰ hadisinden; hareketle diri bir hayvandan koparılan herhangi bir parça da meyte gibi değerlendirilmiştir.²⁶¹ İbnü’l-Münzir (ö. 309/921), canlı hayvandan koparılan parçanın meyte hükmünde olup yenilmesinin haram olduğu konusunda icmâ olduğunu söylemiştir.²⁶²

İslam âlimleri arasında leşin haramlığı konusunda bir ihtilaf yoktur. Fakat derisi, tüyü, yumurtası ve ceninin helâlliği konusunda farklı görüşleri vardır. Ölmüş hayvan etinin haram oluşunun bazı hikmetleri, ondaki zarardan ve bilinmezlikten ötürüdür.

2.1.2.1.2. Kan

Kan, vücutta kalp ve damarlardan oluşan ‘‘dolaşım’’ sistemi içerisinde bulunan ve sürekli hareket halinde olan bir sıvıdır. Dolaşım sisteminin bir parçası olan kan aynı zamanda canlı yaşamının da bir parçasıdır. Hayatilik açısından önemli bir yere sahip olan kan yeme, içme gibi tüketim tarzının dışında vucüt için ayrı bir öneme sahiptir. Yenilip içilen gıda maddeleri canlı vucüdünde kana dönüşür fakat bu kanı tekrar yiyecek, içecek olarak tüketmek canlı yaşamı için uygun görülmemiştir.²⁶³

Allah Teâlâ âyet-i kerîmede: ‘‘*Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum...*’’²⁶⁴ belirttiği üzere ‘‘kan’’ı (akan kanı) haram kılmıştır. Yenilip içilen gıda maddeleri canlı vucüdünde kana dönüşür fakat bu kanı tekrar yiyecek, içecek olarak tüketmek canlı yaşamı için uygun görülmemiştir. Boğazlandıktan sonra etin arasında ve damarlarda kalan kan bundan istisna edilmiştir.²⁶⁵ Hiz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerîm’i tebliğ ve açıklama görevi çerçevesinde haramları tebliğ ettiği gibi, karşılaştığı yiyeceklerden hangilerinin tayyib veya hangilerinin habis olduğu konusunda da açıklamalarda bulunmuştur. Rasûlüllâh’ın (s.a.s.) bir hadislerinde: ‘‘*Bize iki ölü ile iki kan helâl kılındı. İki ölü balık ile çekirgedir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır.*’’²⁶⁶ buyurmuştur. Kur’ân’da zikredilenler dışında haram yiyeceklere işaret eden rivayetlerden bazıları Hiz. Peygamber zamanında yaşanmış olaylarla bağlantılı olarak nakledilmiştir.

²⁶⁰ Ebû Dâvûd, ‘‘Sayd’’: 3 (3/111); Tirmizî, ‘‘Sayd’’, 12.

²⁶¹ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen* (Sünenü Ebû Dâvûd ile birlikte), trc. İzzet Ubeyd ed-De’ âs Âdil es-Seyyid (Hıms: Dâru’l-Hadîs, 1973), 3/277.

²⁶² Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim İbnü’l-Münzir, ‘‘el-İcmâ’’, thk. Ebû Hammâd Sağir Ahmed b. Muhammed Hanîf (Amman: Mektebetü’l-Furkân, 1999), 177.

²⁶³ Karadâvî, *el-Halâl ve’l-Haram fi’l-İslâm*, 47.

²⁶⁴ el-En’âm, 6/145.

²⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3/28.

²⁶⁶ Hanbel, *Müsned*, 2/97.

Kur'ân'da bütün yiyecekler tek tek veya grup sayılarak haram veya helâl olduğu açıklanmamıştır. Bununla beraber müfessirler konuyla ilgili âyetleri yorumlayarak bu konuda daha geniş açıklamalar yapmışlardır. Taberî ele aldığı âyetle²⁶⁷ kâfirlerin, âhirette yiyecekleri deve dikenleri, içecekleri ise, cehennemliklerden akan kan ve irinleridir demiştir. Kanı da akıtılmış kan olarak ele alıp haramlığını belirtmiştir.²⁶⁸ Aynı şekilde Cessâs'da yalnız akan kanın haram olduğunu etin kendinde, kılcal damarlarda kalan kısmın haricinde sıvı halde bulunanın kısmın haram olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁹

Âyet-i kerîmede²⁷⁰ haram kılınan kan, “akıtılmış” olarak ifade edilen, hayvandan diri iken alınan ya da kesilirken damarlardan boşalan kan şeklinde de anlaşılmıştır.²⁷¹ Araplar arasında hayvanlardan alınan kanlar bağırsaklara doldurularak sucuk yapılır, yapılan sucuğa “bacca” ismi verilirdi. Bu sucukların kızartılıp sonradan yenildiği bildirilir.²⁷² Bu şekilde bir tüketim dinen uygun görülmemiş ve bu câhiliye geleneği yasaklanmıştır.

Nesefî (ö. 710/1310) tefsîrinde, damarlardan akan kanın haram kılındığını fakat Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadisi şerifinde belirttiği üzere iki kanın helâl kılındığını belirtmiştir.²⁷³ Bursevî ise, akıcı halde bulunan kanın haramlığını akıcılık özelliğine izafe ederek açıklamıştır.²⁷⁴ Yine “dem-i mesfuh” yani akan kan'ın tümüyle haram olduğu belirtilmiştir.²⁷⁵ Haram kan'dan maksadın ise “akan kan” olduğu bildirilmiştir.²⁷⁶ Allah (c.c.) âyetle “kanı” mutlak olarak haram kılmıştır. Bir başka âyetle ise kan kelimesi “dökülen kan” şeklinde ifade edilmiştir. Fakihler de kanın haram olduğunu bildiren âyeti²⁷⁷ “dökülen kan” âyetine²⁷⁸ hamlederek yalnızca dökülen kanın haram olduğuna hükmetmişlerdir.²⁷⁹ Tüm bu yorumlardan çıkarımla akan kan'ın haramlığı ve damarların içerisinde kalan kanın helâl olduğu konusunda müfessirlerin görüş birliğinde olduklarını söyleyebiliriz.

2.1.2.1.3. Domuz

Kur'ân-ı Kerîm'de adı anılarak haram kılınan tek hayvan domuz'dur. Onun haricindekiler kıyasa dayanarak haram sayılmıştır. Allah'ı Teâlâ âyet-i kerîmede:

²⁶⁷ el-A'râf 7/32.

²⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/402, 4/37.

²⁶⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/123.

²⁷⁰ el-En'âm, 6/145.

²⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/170.

²⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/133.

²⁷³ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/501.

²⁷⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/293.

²⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/478.

²⁷⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Alisi*, 1/163; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/138.

²⁷⁷ el-Bakara 2/173.

²⁷⁸ el-En'âm 6/145.

²⁷⁹ Sabunî, *Ahkâm Tefsîri*, 1/148; Sabunî, *Safvetü't-Tefâsir*, 1/205.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

‘Allah (c.c.) size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı...’²⁸⁰ buyurmuştur.

Taberî, domuzun ehlisi de, vahşi olanı da, eti, yağı ve diğer parçalarının hepsinin de aynı şekilde haram olduğu görüşündedir.²⁸¹ Âyette domuzun sadece etinin zikredilmesinin sebebi en çok faydalanılan kısmının eti olması hasebiyledir. Gerek önceki gerekse günümüzdeki âlimler domuz etinin haram oluşunun hikmetini anlamak maksadıyla gerekçeler göstermekle birlikte, bununla ilgili haramlığın taabbudîlik kriterine göre değerlendirilmesini daha isabetli görmüşlerdir.²⁸²

İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), domuzun her tarafı haramdır, demektedir. Sadece etinden bahsedilmesinin etinden daha çok istifade edildiği için²⁸³ olduğunu söylemiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de, ifade edilen ‘‘Domuz eti’’nden domuzun bütün kısımlarını işaret anlamı çıkarılmıştır. Allah Teâlâ, domuzun bütün kısımlarını murad etmiş, fakat hususen ‘‘etini’’ zikretmiştir. Çünkü yenilecek olan kısım onun etidir.²⁸⁴ Yalnızca domuz kılının deri vb. mamullerin dikişi için kullanılabileceği, bir takım gerekçelerle birlikte kabul görmüştür.²⁸⁵

Fakihler domuz kılından faydalanıp faydalanmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmâm Ebû Hanife ile İmâm Mâlik’e göre: Domuz kılının dikişte kullanılması caizdir. İmâm Şafî’ye (ö. 204/820) göre ise: Domuzun kılından dahi istifa de etmek haramdır. İmâm Ebû Yusuf (ö. 182/798) ise: Domuz kılıyla dikiş yapmayı mekruh görüyorum, demiştir. Şafî, domuz ve su domuzunu da aynı kefeye koymadığını söylemektedir.²⁸⁶ Nesefî, söz konusu âyetlerden hareketle domuz etinden kastın onun tüm unsurları olduğu kanaatine varmıştır. Ete izafe edilerek diğer faydalanılması gereken şeylerde konuya dâhil edilmiş demiştir.²⁸⁷

Kur’ân, niçin domuz etini özellikle zikretmiş de domuz denilmemiş diye sorulursa? Ona şu şekilde cevap verilir: Eti yenen bir hayvanın diğer parçaları da etlerine tabidir denilmiştir.

²⁸⁰ el-Bakara 2/173.

²⁸¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/402.

²⁸² Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 1/124.

²⁸³ İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-mesîr*, 1/182.

²⁸⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 4/215-235.

²⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi’*, 2/150; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâ’i*, 1/63.

²⁸⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâ’i*, 1/63.

²⁸⁷ Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 1/501. Kimi müellifler domuz kılının -zarurete mebni- badana fırçası yapımında da kullanılabileceğini tasrih etmişlerdir.

Eti haram olan hayvanların, diğer uzuv ve parçalarının yenilmesi ve kullanılması aynı şekilde haramdır.²⁸⁸

Bursevî de, domuz etinin haramlığında icma var, onun etinden bahsedilmesi bütün parçalarının haram kılınmasına işarettir demiştir.²⁸⁹ Gerek meyte ve gerek mezbuhsun ale'l-ıtlak domuz eti ki, bunun baştanbaşa rics ve her şeyi pis bir şey olduğu kabul edilmiştir.²⁹⁰ Domuz etinin ne şekilde olursa olsun (boğazlama olsa dahi) haram olduğunu belirtmiştir.²⁹¹ Domuz etinden ne türlü olursa olsun herhangi bir faydanın elde edilmesi uygun görülmemiştir.²⁹² Domuz da, insanın canının çekip isteyeceği bir faydalanma da görülmemiştir.²⁹³ İlgi yorumlardan hareketle domuzun haramlığı konusunda müfessirlerin ortak kanaatinin olduğunu söylemek doğru olur.

Bu konuda Dr. Milaşlı İsmail Hakkı farklı bir düşünce ortaya atmaktadır.²⁹⁴ Domuz eti yemenin tıbbi anlamda zararlı olmaması halinde helâl olacağını savunur. Milaşlı âyetten²⁹⁵ hareketle domuzda 'tezkiye' işlemi gerçekleşirse yenileceğini savunmuştur.²⁹⁶ Bununla beraber Ebû Hanife ve İmâm Şafî ise domuzun tabaklamakla temizlenemeyeceğini²⁹⁷ söylemişlerdir.

Kılları dışında domuzun tümüyle haram olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında ve daha sonraki zamanlarda insanlar, domuz kılını dikişlerinde kullanmışlardır. Peygamberimizde insanları bundan menetmemiştir. Bu konuda herhangi bir delil de yoktur.

Domuzun bizzat kendisinin haramlığı konusunda icma vardır.²⁹⁸ Bu haram kendi varlığına dayalı haramdır, yani liaynihi haramdır. Domuzun etinden bahsedilmiş fakat tüm parçaları haram kılınmıştır. Çünkü hayvanların en çok yararlanılan yerleri etleridir. Bu bakımdan et asıl olması itibari ile zikredilmiştir. Domuzun kendisinin haram olduğu âyette açıkça ifade edildiği için bu konuda farklı yorumlamalara yer kalmamıştır.

²⁸⁸ Musa Kamil, *Ahkâmü'l-etime fi'l-İslâm* (Beyrut: y.y. 1986), 144-145.

²⁸⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/294.

²⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/478.

²⁹¹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Alisi*, 1/163; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/138; Sabunî, *Ahkâm Tefsîri*, 1/149.

²⁹² Buhârî, "Büyû", 112; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/210.

²⁹³ Sabunî, *Safvetü't-Tefsîr*, 1/205.

²⁹⁴ Dr. Milaşlı İsmail Hakkı, 1909 yılında Din-i İslâm ve Ulûm'u Fünûn adlı eserinde, domuz eti hakkında "bunun eklinden içtinap her âkıl için tabî ve umûma meni hikmetü hükûmet için bedîhî ve zarûrîdir." İfadelerini kullanmıştır (s. 80). Kanaatlerinin değiştiği 1922 ve 1933 yılındaki risalelerinde görülmektedir.

²⁹⁵ el-Mâide 5/3.

²⁹⁶ İsmail Hakkı Milaşlı, *İslâm Dininde Etlerin Tezkiyesi* (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1933), 522.

²⁹⁷ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahme b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Beyrut: Dârû's-Salam, 2014), 1/467.

²⁹⁸ Zeydan, *el-Veciz fi usûli'l-fikhi*, 147-148.

2.1.2.1.4. Allah'tan Başkası Adına Kesilenler

İster kendiliğinden ölmüş olsun, ister kesilerek öldürülmüş olsun, Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvan etinin yenilmesi yasaklanmıştır. Allah'u Teâlâ ölü etini haram kılınca, müşrikler mü'minlere: Sizler Allah'a ibadet ettiğinizi iddia ediyorsunuz; Allah'ın öldürdüğü yeme bakımından sizin öldürdüğünüzden daha haklıdır, dediler ve leşi kastettiler. Bunun üzerine onların bu haksız sözlerine karşı Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۖ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيُؤْخِرَ إِلَىٰ أُولِيَآئِهِمْ لِيُجْدِلُوَكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

“Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarmanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.”²⁹⁹

Allah'u Teâlâ, yarattığı hayvanların kesilmeleri halinde kendi adının anılarak kesilmelerini emretmiştir.³⁰⁰ Allah'ın âyetlerine inanan, iman eden kulların böyle yapması emredilmiştir.

Râzî, söz konusu âyetin helâli haram sayan müşrikler için nazil olduğunu ileri sürer.³⁰¹ Kurtubî ise âyetle kesilen hayvanlarda besmele çekilmesinin bir emir ifade ettiğini belirtir.³⁰² Bununla beraber İslam âlimlerinin kasıtlı olarak bismelenin terkedilmesi halinde o hayvanın etinin yenmeyeceği konusunda ittifakları söz konusudur.³⁰³

Nesefî âyetle yer alan “ihlâl” kelimesinden maksadın, sesi yükseltmek, demek olduğunu, câhiliye toplumundaki insanların putların adlarını anarak ve bunu sesli bir şekilde insanlara duyurarak yaptıklarını³⁰⁴ bunun câhiliye âdeti olduğu gerekçesiyle haram kılındığını bildirmiştir. İbn Abbas mâide suresindeki: “Onlardan birçoğunun günaha girmede, haksızlık etmede ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”³⁰⁵ âyetinin ehli kitap âlimlerini ikaz konusunda en şiddetli âyetlerden birisi olduğunu belirtmiştir.³⁰⁶

²⁹⁹ el-En'âm 6/121.

³⁰⁰ ez-Zümer 3/93; Taberî, Câmi 'u'l-beyân, 8/19.

³⁰¹ Râzî, Mefâtihu'l-gayb, 13/164-165.

³⁰² Kurtubî, el-Câmi', 7/72.

³⁰³ Kurtubî, el-Câmi', 6/75-77.

³⁰⁴ Nesefî, Medârikü't-tenzîl, 1/502.

³⁰⁵ el-Mâide 5/62.

³⁰⁶ İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm, 3/24.

Bursevî, Allah'tan başkası adına kesilen her şey haramdır, bunlar ister putlara ister diğer varlıklara adansın leş hükmünü alır demiştir. Aynı zamanda “Allah'tan başkası adına kesilenler haram kılındı” âyetini açıklarken “Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir.” âyetinin genel hüküm ifade ettiğini söyler. “Onların yiyecekleri” ifadesi “amm”, “Allah'tan başkası adına kesilen” ifadesi ise “has”tır. Yani yapılan işin özel durumunu belirtir. Has, amma taktim edilir. Yani, hakkında özel hüküm bulunan konularda genel hükümle amel edilmez demiştir.³⁰⁷ Allah'tan başkası adına kesilmiş her türden hayvan pislik, kirli olup nefret edilen her şeydir.³⁰⁸ Müşrikler putlar için kesilen kurbanları ve onlara gösterilen saygıyı, Allah'a ulaşmada aracı görmüşlerdir. Allah Teâlâ kendisine ulaşılması için bu davranışın yanlış olduğunu ifade ederek insanları bu davranıştan men etmiştir.

Allah'tan başkasının namına kesilen, mahlûkatta her hangi bir şey adına ve Allah'tan başkası namına boğazlanan haram hükmünde sayılmıştır.³⁰⁹ Şeytan veya put gibi şeylerin isimleriyle kesilen hayvan eti de lâşe gibidir denilmiştir. Müşrik'in kestiği hayvanın eti yenmez. Eti yenilecek bir hayvan, Allah (c.c.) rızası için, Allah'ın adı zikredilerek kurban edilirse eti helâl olur.³¹⁰ Allah'ın isminin gayrısı üzere kesilmesi sebebiyle üzerine Allah'u Teâlâ'nın ismi zikredilmemiş olanlardan yemek yasaklanmıştır. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilenler hiçbir illet taşımaksızın manevi pislik sayılmış, bu sebepten ötürü haram kabul edilmiştir.

2.1.2.1.5. Besmelesiz Kesilen Hayvan

Câhiliye döneminde Araplar varlıkları üç kısma ayırarak bunlarla ilgili kendilerince hüküm vermekteydiler. Bunlardan bazılarını tanrıları için adadıklarından sahiplerinin onlardan yiyemeyeceğini; ancak bundan mal sahiplerinin uygun gördüğü kimselerin yiyebilecek olduğu batıl inancını geliştirmişlerdir. Bununla beraber bahîre³¹¹, sâibe³¹², vasîle³¹³ ve hâm³¹⁴ isimleriyle andıkları bir kısım hayvanlara binmeyi yasaklamışlardı.³¹⁵ Tüm bu ve benzeri davranışlar Kur'ân-ı Kerîm'de câhiliye uydurmaları olarak kabul görür ve kınanır. Kasıtlı

³⁰⁷ Bursevî, *Ruhû'l-beyân*, 1/294.

³⁰⁸ Hasenî, *Bâhrü'l-medîd*, 6/212.

³⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/478; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Alisi*, 1/163; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/138; Karaman vd., *Kuran Yolu*, 3/753-754.

³¹⁰ Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkan*, 2/210; Sabunî, *Safvetü't-Tefâsir*, 1/205.

³¹¹ Câhiliye dönemi Arapları beş kere doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan deveye bu adı verirlerdi. Bu devenin kulağını yarıp salıverirlerdi. Kulağı yarıldığı için bu hayvana “Bahîre” adını vermişlerdir.

³¹² Bir kimsenin başına bir sıkıntı geldiğinde adakta bulunur ve “Bundan kurtulursam devam “Sâibe” olsun derler ve ondan faydalanmayı haram sayarak serbest bırakırlardı. Aynı zamanda on tane dişi yavru doğuran deveye de “Sâibe” derlerdi.

³¹³ Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilahlarının olurdu. Erkekli dişili ikiz doğursa buna “Vasîle” derler ve dışısından dolayı erkeği de kurban etmezlerdi.

³¹⁴ Yavrusun yavrusu yetişip de binme çağına gelen erkek deveye veya on tane yavrusu olup serbest bırakılan deveye “Hâm” adını vererek onu serbest bırakırlardı. Bu deveye binmek yasaklanır, sular ve meralardan yararlanmasına müsaade ederlerdi. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/207.

³¹⁵ el-Mâide 5/103.

olarak besmele terkedilerek boğazlanan hayvanlar en'âm sûresinde³¹⁶ fasıklık alameti olarak ele alınmıştır. Bu câhiliye âdeti üzerine Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ

“Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin.”³¹⁷ buyurmuştur.

İlgili âyetlerden hareketle bazı âlimler, hayvanı kesen Müslüman ise ayrıca Allah'ın ismini anmasa da olur şeklinde görüş beyan etmişlerdir.³¹⁸

Bir kısım âlimin görüşüne göre, hayvanı kesen Müslüman ise ayrıca Allah'ın ismini anmasa da olur. Bu görüş, Hz. Ali (ö. 40/661), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Said b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Hasan-ı Basri'den (ö. 110/728) nakledilmekte, Ebû Hanife de aynı görüşü benimsemektedir. İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) mezheplerinde meşhur olan görüşte budur.³¹⁹ Allah'a inanan kişilerin (ehli kitap) besmele çekmesini şart görmeyen bunun putların adı anarak kesen kişiler için şart olduğunu söyleyenlerin delilleri, Peygamber efendimiz (s.a.s.)'den rivâyet edilen şu hadis-i şeriftir: “Şüphesiz ki Allah (c.c.) ümmetimden, hata, unutma ve zorla yaptırılan şeyin sorumluluğunu kaldırmıştır.”³²⁰

İkrime (ö. 105/723) yukarıdaki âyetin inzaline yönelik şöyle demiştir: İranlılar Kureyşlilere şöyle yazdılar: Muhammed ve ashabı Allah'ın boğazladığından yemiyorlar da kendi nefisleri için boğazladıklarından yiyorlar, dediler. Müşriklerde bunu Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem'in ashabına yazdı, bundan da Müslümanların içine biraz kuşku düştü, işte âyet bunun üzerine indi.³²¹ Söz konusu âyetin helâli haram yapan müşrikler için nazil olduğu da ileri sürülmüştür.³²² Bunun haricinde besmeleyi kasten terkedip yemek, fasıklık alameti olarak görülmüştür.³²³

Kurtubî, En'âm suresi 118. âyetin kesilen hayvanlarda besmele çekilmesinin bir emir ifade ettiğini belirtir.³²⁴ Bu âyetten hareketle bismelenin terkedilmesi halinde o hayvanın etinin yenmeyeceğini söyler. Nesefî, âyette kesim esnasında besmeleyi çekmemenin haram kılındığını

³¹⁶ el-En'âm 6/121.

³¹⁷ el-En'âm 6/118.

³¹⁸ el-En'âm 6/119; el-En'âm 6/121; el-En'âm 6/138.

³¹⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 3/197-198.

³²⁰ İbn Mace, “Talak”, 16/ 2044-2045.

³²¹ İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr*, 2/250.

³²² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/164-165; Kurtubî, *el-Câmi*, 7/72.

³²³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/130-131.

³²⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, 7/72.

belirtir. Ancak unutarak besmele çekilmemiş olmasının o şeyi haram kılmadığı görüşündedir.³²⁵ Buna göre o, besmele çekmesini unutan bir kimseyi onu sanki hatırlamış olarak var saymıştır.

Müşrikler murdar olarak ölen bir hayvanı Allah'ın öldürdüğünü, dolayısıyla bunun yenilmesini Müslümanların kestiğinden daha fazla yenmeye layık³²⁶ görmüşler ve bu davranışlarından dolayı da Kur'ân'da kınanmışlardır. Şöyle ki âyette inananlara hitaben *‘Eğer siz gerçekten iman sahibi ve imanın kendilerinde gerçekleştiği kimseler iseniz, özellikle siz üzerine Allah'ın adının anıldığı, besmele çekilerek kesilmiş olanı yiyin.*’³²⁷ buyurulmuştur.

Kur'ân'ı Kerîm'de zikredilen âyetler³²⁸ çerçevesinde Allah'ın adı anılmadan hayvanların kesilip kesilmemesi konusunda Şafîiler, âyetlerdeki bismelenin putlara adanan hayvanları Allah'a kesilenlerden ayırmak için olduğunu söylemişler. Bundan dolayı da Müslümanın Allah'ın adını anmasını gerekli görmemişlerdir. Hanefîler, ise konuya Allah'ın adını kasıtlı anılmadan terk edenlerin kestiği yenilmez şeklinde bakmışlar, unutarak kesmeyi ise sakıncalı görmemişlerdir. Bu iki görüşün haricinde ne suretle olursa olsun Allah'ın adı anılmadan hiçbir şekilde yenilmeyeceğini söyleyenler de vardır.³²⁹ Diğer bir kısım âlimler ise, bismelenin şart olmadığını, besmele çekmenin adap gereği uygun (müstehab) olduğunu, hayvanı kesen kimsenin besmeleyi kasıtlı olarak terketmesi halinde dahi kesilen hayvanın yenebileceğini çünkü adının her Müslümanın kalbinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüş Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre (ö. 58/678) ve Ata b. Ebî Rebah'tan (ö. 114/732) rivâyet edilmektedir. İmâm Şafîî de bu görüştedirler. Aynı görüş, İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmiştir. Bu görüşte olanlar *‘Kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanları yemeyin.*’³³⁰ âyet-i kerîmesinin Allah'ın dışındaki varlıkların adı zikredilerek kesilenleri kastettiğini söylemişlerdir. Delil olarak da şu hadisi zikretmişlerdir: *‘Müslüman bir kimse bir hayvanı keser de Allah'ın ismini anmazsa sen o kesileni ye. Çünkü Müslümanda Allah'ın isimlerinden biri mutlaka mevcuttur.*’³³¹

Farklı bir bakış açısıyla Suyuti, kesilirken üzerine kasten besmele çekilmeyen hayvanın, kendiliğinden ölen veya Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvandan bir farkı yoktur demiştir.³³² Çünkü ona göre fisk, kesilirken üzerine Allah'tan başkasının adının anıldığı hayvan ya da o hayvanın etini yemektir. Hasenî, kesilirken çekilen bismelenin hükmü hakkında ihtilaf

³²⁵ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 4/60.

³²⁶ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 4/57.

³²⁷ el-En'âm 6/118.

³²⁸ el-En'âm 6/118-119, 121.

³²⁹ Konuyla ilgili olarak bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/363-364.

³³⁰ el-En'âm 6/121.

³³¹ İbni Mace, *‘Zebaih’*, 4/296 (No. 96).

³³² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6/197.

ettiklerini; zahiriler besmelenin mutlak manada farz olduğunu söylemişlerdir. Eğer kasıtlı olarak veya yanlışlıkla terkedilirse onlara göre hayvan yenmez. İmâm Şafî âyetteki, “*Allah'ın adını anın!*” emrini, mendup (teşvik) manasında anlayarak besmeleyi müstehap görmüştür.³³³ Bu konuyla ilgili Yazır, bir kişi eğer Müslümansa Allah'ın adını unutarak kesmesi durumunda kestiğinin yenileceğini söylemiştir. Zira tesmiye, Allah'ı bir şekilde anmaktır. Burada O'nun bir şekilde hatırlanması ana gaye olarak ele alınmış aynı zamanda bunun Arapçadan başka lisan ile de olabileceği de ifade edilmiştir.³³⁴

“Allah” ismi, Mevlâ Teâlâ'nın Rahman, Rahim gibi en güzel isimlerinin hepsine şamildir. Nitekim Melikü'l-ulemâ (âlimlerin padişahı) lakabı ile mülekkab olan Kâsânî (ö. 587/1191) bu hususta: “hayvanları boğazlarken besmele çekmek şarttır. Bu konuda Allah-u Teâlâ'nın mübarek isimlerinden herhangi birini zikretmek te yeterli olur” der. Fakat Allah'ın adını bile isteye terk eden ya da kalbinden başka bir şey geçiren kişinin ibadeti fasıktır. Onun ameli niyetine göredir.³³⁵ Şüphesiz kalplerin içerisini en iyi Allah Teâlâ bilir.

2.1.3. Haram Kabul Edilen Bitkiler

2.1.3.1. Uyuşturucu Yapımında Kullanılan

İnsan sağlığına zararlı olanları bitkiler hariç diğer bitkiler genel anlamda helâl kabul edilmiştir.³³⁶ Müslüman her zaman Allah'ın emirlerini yerine getiren onun emirlerinde bir hikmetin olduğunu düşünen kişidir.³³⁷ İnsan sağlığına zarar veren hiçbir şey helâl kabul edilemez.

İnsan sağlığını tehlikeye sokan onu aklını kullanmaktan yoksun bırakan her türlü etken madde türü haram kabul edilmiştir.³³⁸ Ümmü Seleme (r. anhâ) dan rivâyet edilen: “*Rasûlullah (s.a.s.) sarhoş eden ve uzuvlara gevşeklik veren her şeyi yasaklamıştır*”³³⁹ ifadesinden çıkarımla esrar, eroin, afyon gibi bütün uyuşturucular bu kapsam dâhilinde ele alınmış ve haram kılınmıştır. İmâm-ı Karâfî, (ö. 684/1285) bütün uyuşturucuların haram olduğuna dair ulemânın icmâını ve bunları helâl sayanın kâfir olacağını nakletmiştir. Dört mezheb imâmının bu hususta konuşmamaları, onların zamanında bu gibi şeylerin bulunmamasından dolayıdır.³⁴⁰ Bitkiler genel anlamda helâl kabul edilip yasaklanmamıştır. Fakat ondan zararlı maddelerin (esrar, eroin, kokain, banotu vs.) meydana getirilip insan sağlığını, aklını tehlikeye atacak tüketim

³³³ Hasenî, *Bahrü'l-medîd*, 2/622.

³³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/508-509.

³³⁵ Kâsanî, *Bedâiu's-sanâ'i*, 5/48.

³³⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, 2/93.

³³⁷ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/255.

³³⁸ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 678; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, 10/40-42.

³³⁹ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Ahmed İbn-i Hanbel, “Müsned”, 10.

³⁴⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, 2/93.

ürünleri helâl kabul edilmemiştir. Bu durum içkinin aklı gidermesi ve insan sağlığına zararlı olması ile kıyaslanmıştır.

Klasik kaynaklarda sarhoşluk veren sıvı içeceklerin yanında banotu, afyon, haşhaş gibi bitki kökenli uyuşturucu maddelere de temas edilmiş, bunların keyifverici olarak kullanılmasının aklı ifsat ettiği, dolayısıyla haram olduğu tasrih edilmiştir.³⁴¹ Ancak bu gibi maddelerin belli dozajda, kontrollü olarak tedavi için kullanılabileceğine de işaret edildiği görülmektedir. İnsan sağlığına zararlı her türlü bitki ve gıda maddesi haram olarak değerlendirilmiş istisnai durumlar (tedavi amaçlı) bundan ayrı tutulmuştur.

2.1.4. Haram Kabul Edilen İçecekler

2.1.4.1. Şarap/İçki

Meyvelerin, bitkilerin özlerinden mayalanma yolu ile elde edilen içeceğe içki ismi verilir. Allah (c.c.) konuyla ilgili âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۚ قُلِ
الْعَفْوُ ۚ كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

‘‘Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür...’’³⁴²

Âlimler, içki hakkında dört âyetin nazil olduğunu söylemişlerdir. Mekke’de, ‘‘Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden içki ve güzel bir rızık edirsiniz’’³⁴³ De ki: ‘‘Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için bazı faydalar vardır.’’³⁴⁴ ‘‘Ey iman edenler, sarhoş olduğunuz durumda namaza yaklaşmayın.’’³⁴⁵ ‘‘İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytanın ameli olan birer pisliktirler. Bundan kaçınınız ki, felaha eresiniz. Şeytan, içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık, vazgeçersiniz değil mi?’’³⁴⁶ Bu son âyet inince Hz. Ömer’in, (ö. 23/644) ‘‘vazgeçtik ya Rabbi!’’ dediği rivâyet edilmiştir.³⁴⁷ Âyetlerde Allah (c.c.) şarap ve kumarın birer pislik ve şeytanın amellerinden birer amel olduğunu, şeytanın insanları aldatmak istediğini anlattı. İşte bütün bunlar bu iki rezil şeyin, yani şarap, içki ve kumarın zarar ve tehlikesini göstermektedir.

³⁴¹ İbn Abidin, *Reddû’l-muhtâr*, 10/40-42.

³⁴² el-Bakara 2/219.

³⁴³ en-Nahl 16/67.

³⁴⁴ el Bakara 2/219.

³⁴⁵ en-Nisa 4/43.

³⁴⁶ el-Mâide 5/90-91.

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, ‘‘Eşribe’’ 1; Tirmizî ‘‘Tefsîru’l-Kur’ân’’, 6; Nesâî ‘‘Eşribe’’, 51.

Yine aynı şekilde “içki” olarak çevrilen seker kelimesi sözlükte “sarhoşluk veren şey” anlamına gelir. Taberî, “hamr” sarhoşluk veren şeylerdir diye tanımlar. Onda, dünyevi geçici bir faydanın bulunmuş olması, onların haram kılınmalarına mâni görülmez der. “Her sarhoşluk veren şey hamr’dır” sözünün hakiki manası, o şeyin aslında bir “hamr” (içki) olduğunu gösterir.³⁴⁸ Sarhoşluk aklı örter ve onun nurunun (gücünün) diğer organlara ulaşmasına mani olur. Hamr (şarap, içki), aklı tahmir eder, yani örter ve üstünü kapatır.³⁴⁹

Şarap, üzümün çok fazla kaynatılmasıyla üzerinde oluşan köpük atılarak elde edilen bir içkidir. Master ismiyle, “hamr” ismini almıştır denilir, kelime olarak örtmek manasına gelir. Bu da aklı giderdiğinden ötürü denilmiştir, bu manada “hamr” ismi verilmiştir. İçki: aklı uyuşturan sarhoş edici şey olmasının yanında şeytanın süslemiş olduğu bir pislik olarak ele alınmış ve pis sayılan murdar bir şeydir.³⁵⁰

Hamr kelimesi: “hamerahu” fiilinin mastarı olarak ele alınmış ve ona örtmek manası verilmiştir. Yaş üzüm ve hurma şırası kaynayıp da katılaştınca ona hamr (içki) denilmesi aklı örtmesinden ileri geldiği fikri benimsenmiştir. Yine ona seker denilmesi de yine aynı illete bağlanmıştır.³⁵¹ Güzel rızık üzüm, hurma gibi meyvelerden elde edilen pekmez ve içecek türü diğer mamullerdir. Bunların içki haline dönüşeni ise pis, ricistir.

Süyûtî, duruluğu gidip geriye bulanıklığı (tortusu) kaldığı için içkiye “hamr” ismi verilmiştir der. İbn Abbâs: “Allah güzel rızıkla, helâl olan hurma, kuru üzüm ve helâl olup da sarhoşluk vermeyen şeyleri kastetmektedir.”³⁵² demektedir.

Mevdûdî hamr’ı “düşünme melekesini gideren her şey” olarak tanımlanır. Hamr: birinci baktan master olup örtmek manasındadır. Kadının başörtüsüne, yüzünü örttüğü için himar denmiştir. Şahitliği gizleyene de hâmir denir. İçki de aklı örttüğünden ona hamr denmiştir. İçkinin iman mahalli olan aklı bozması ise şirk unsuru olarak görülür.³⁵³

Taberî başta olmak üzere bazı müfessirler bu kelimenin mutlak olarak haram olmayan içecekler için kullanıldığını söylemişlerdir. Ancak, müfessirlere göre onun güzel rızıklar ayrı olarak zikredilmesinden onun farklı bir şeyi kastettiği görüşünü benimsemişlerdir.³⁵⁴ Ve içki yasak olmadığı zaman denk geldiği tezinden hareketle sonraki âyetlerde içkiye işaret ettiğini savunmuşlardır.

³⁴⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 1/530-537.

³⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l-mesîr*, 1/243-245.

³⁵⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 5/219.

³⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3107; el-Cevziyye, *Bedâi’u’t-tefsîr*, 1/322.

³⁵² Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 2/469.

³⁵³ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 1/511; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 2/112; Ustaosmanoğlu, *Rûhu’l-Furkan*, 2/556.

³⁵⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/416.

İçki ve kumar kesin bir delile yasaklandıktan sonra onların zararlarından insanların arasına nefret, kin sokmasından bahsedilmiş³⁵⁵ bu konuda insanlar uyarılmıştır. İçkinin zararları saymakla bitmez. Çünkü o akıllı gidermekte, malı yok etmektedir. Aynı şekilde şarap da âyetle açık bir şekilde yasaklananlar arasındadır.³⁵⁶ Şarap akılları örten bir şeydir ve bu yüzden haramdır, çünkü o, akılları karıştırarak aklın anlayış gücünün tükenmesini artırır. Çünkü gaflet şarabı hakikatten uzaklaşmayı icabeder. Kur’ân-ı Kerîm’de şarabın bizzat pis (necis) olarak sayılmasını onunla aynı şartları taşıyan bütün içki ve türlerine hamletmişlerdir. Kur’ân’daki hamr’ın umumi manada müskir (sarhoş edici şey) demek olduğunu dolayısıyla her türlü sarhoş edici maddelerin haram olduğuna ve her birinin yalnız sarhoş edecek derecede değil, damlalarının bile içilmesinin yasak olduğu açıkça ifade edilmiştir.³⁵⁷

Peygamber efendimiz: *“Allah’u Teâlâ şaraba, içene, sâkisine (içmek isteyenlere sunana), satana, satın alana, sıkana (içki yapılmak üzere üzüm veya benzeri bir maddeyi imal edene), sıkıtırana (imal ettirene), taşıyana ve taşıtana lânet etmiştir.”*³⁵⁸ buyurmuştur. Bu hadisi şerif haberi vahid olarak içkinin sadece içilmesinin değil her türlü aşamasının haramlığına delildir. Gerek alım satımı veya içilmesiyle ilgilenen kimselerin hepsinin Allah Teâlâ tarafından lânetlendiklerini ifade etmektedir. “La’n” kökünden türemiş bir isim olan “lanet” kelimesi sözlükte, “kovmak, uzaklaştırmak, cezalandırmak, iyilik ve hayırdan engellemek, sövmek, lanet etmek ve beddua etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Lânetlenmek, Allah’ın rahmetinden uzak olma anlamına gelir.³⁵⁹ Kur’ân’da lanet kelimesi Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan kimseleri yermek ve kınamak için kullanılmaktadır.

Numan İbn-i Beşir’den (ö. 64/684) rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurmaktadır: *“Üzümden içki yapılır. Hurmadan içki yapılır, baldan içki yapılır, buğdaydan içki yapılır, arpadan içki yapılır.”*³⁶⁰ ham maddesi ne olursa olsun içki hükmünde bulunan her türlü içecek haram kabul edilmiştir. Yine *“Her sarhoş edici şey hamr ve her hamr haramdır.”* hadisinden hareketle ismine bakmaksızın illeti sarhoşluk veren her şey haram kabul edilmiştir. Nitekim peygamber efendimiz: *“İçki bütün pisliliklerin anasıdır.”*³⁶¹ buyurmuştur. İnsanın en kıymetli varlığı akıldır. İçkinin akıllı gidermesi hasebiyle insanın hayvan (idrâk etmekten yoksun) seviyesine inmesinden ötürü Allah Teâlâ içkiyi yasaklamıştır.

³⁵⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/337.

³⁵⁶ Ustaosmanoğlu, *Rûhu’l-Furkan*, 2/559.

³⁵⁷ Ustaosmanoğlu, *Rûhu’l-Furkan*, 8/15-21.

³⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Eşribe” 2; İbn-i Mace, “Eşribe” 6.

³⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “la’n”, 13/387.

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 4; Tirmizî, “Eşribe”, 8.

³⁶¹ Sünen, “Eşribe”, 4.

Sıvı içeceklerin haramlık illeti, sarhoş edici olmaları, akılgidermeleri, düşmanlığa sebep olmaları, Allah'ı zikir ve namazdan alıkoymalarıdır.³⁶² Türkçe' de sarhoş edici tüm içecekler için kullanılan ifade “içki” tabiridir. Allah Teâlâ insanlara akıllarını korumak için sarhoşluk veren içkileri haram kılmıştır. Nitekim “akıl” insanda bulunan en kıymetli şeydir. Şeytan içkiyle Mü'minlerin arasını bozmak ister, namazdan alıkoyarak kulun Allah ile olan arasını bozmak ister. İçki yüzünden nice servetler, kıymetli vakitler mahvolup gider. Nice aileler arasında da facialar olur. Nahoş davranışlar meydana gelir.

İçkinin haramlığı, bütün din ve dünya işlerinin kutbu, idare merkezi olan “akıl” gidermesine bağlanmıştır. Şarap, rakı, bira, arpa suyu gibi alkollü içkilerin içilmesi hazımsızlığa sebebiyet verir ve bunun yanında hazım yolunda bozukluklar yapar. Vücuda titreme verir, elleri ayakları tutmaz bir hale getirir, midenin ve bağırsakların zarlarını haşlanmış bir hale getirir. Bütün bu olumsuzluklardan dolayı Allah Teâlâ içkiyi yasaklamıştır.

2.1.5. Zaruret Halinde Haram Gıda Tüketimi

2.1.5.1. Mecburiyetten Doğan Meşruluk

İnsanın def etme imkânı olmayan bir tehlikeye maruz kalmasına zaruret hali, durumu denir. Zaruret lügat manası itibarıyla, zorunluluk, şiddetli sıkıntı, bir şeyi yapmaya mecbur olmak ve ihtiyaç gibi manalara gelmektedir.³⁶³ Allah (c.c.) âyet-i kerîmede bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah (c.c.) size sadece murdar eti (meyte), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.”³⁶⁴

Zaruretin manasıyla ilgili olarak ilk dönemden itibaren farklı tanımlar yapılmıştır. Mesela Cessâs, zarurete dair şu tarifi yapmıştır: Zaruret, yemeyi terk etmekten dolayı, nefesine veya bazı uzuvlarına bir zarar gelmesi korkusudur.³⁶⁵ Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) şu tarifi de buna yakındır: Zaruret, muzdarın öyle bir sınıra ulaşmasıdır ki şâyet yasaklanan şeyi almazsa, ya helâk olur ya da helâka yaklaşır. Yemeye ve giymeye mecbur kalan kimse gibi ki aç veya çıplak olarak kalsa bu kimse ya ölecek veya bir uzvu helâk olacaktır.³⁶⁶ Cürcânî ise zaruret için şu veciz tarifi yapmıştır: Zaruret, insanın def etme imkânı olmayan bir tehlikeye maruz

³⁶² el-Mâide 5/91.

³⁶³ Cürcânî, *Ta'rifât*, 1/138.

³⁶⁴ en-Nahl 16/115; el-En'âm 6/145.

³⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/157.

³⁶⁶ Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, 2/319.

kalmasıdır.³⁶⁷ Vehbe Zuhaylî'nin (ö. 1436/2015) yaptığı şu tarif ise daha geneldir: Zaruret, insanın nefis, uzuv, ırz, akıl, mal veya bunların tâbilerine bir zararın veya eziyetin gelmesinden korkulan tehlike veya şiddetli meşakkatle karşılaşma hâlidir.³⁶⁸

Allah Teâlâ âyette: “Zorda kaldığınız dışında”³⁶⁹ buyurmuştur. Bu âyet zaruret durumunun din tarafından sabit olan haramlıktan ayrı tutulduğunu ifade etmektedir. “Her kim zorda kalırsa” ifadesinde kendisine haram kılınan şeyi “haddini aşmaksızın” yemesinde Allah Teâlâ tarafından verilmiş bir imkân ve genişlik vardır.³⁷⁰

Zeccac da şöyle demiştir: Yani sizin için helâl haramdan ayırt edildi, darda kalınca da, haram edilen size helâl edildi.³⁷¹ Âlimler, bir şey içmeye mecbur olan kimsenin, içki bulduğu zaman veyahut da boğazına lokma tıkanıp da onu yutmasını sağlayacak su bulamayıp da ancak içki bulan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bu meseleyi meyteden yemeye mecbur olma meselesine kıyas ederek, içkiyi bu durumda içebileceğini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, haram olan bu şeyleri, hayatiyeti sürdürmek ve ondan tehlikeyi gidermek için mubah kılmıştır. Bu durumda da hüküm aynıdır. Bu görüş, âyetin zahirine en yakın olandır. Bu Sa'id b. Cübeyr (ö. 94/713) ve Ebû Hanîfî'nin görüşüdür. İmam Şâfiî de: Bu durumda olan kimsenin, içkiyi içmesini uygun görmemiş. İçen kimsenin susuzluğunu ve açlığını artırıp aklını giderdiğine hükmetmiştir.³⁷²

Nesefî de bu durumla alakalı bir kimse zorunluluk veya mecburiyet karşısında kalır ve haram kılınan bu şeylerden yemek durumuna düşerse bunlardan yemesinde bir sakınca yoktur. Yeter ki yine kendisi gibi zor durumda kalmış bir ihtiyaç sahibinin hakkına tecavüz etmemiş olsun, bir de haddi aşarak kendi ihtiyacından fazla olanını almamış olsun. Çünkü mübahlık, bir konuda verilen izin ya da müsaade sadece muzdar olması yani mecbur kalınması hâlidir. Bu da ancak zaruret ölçüsü ne şekilde önlenebilecek ise işte o miktar ya da ölçüde izin verilmiş olmaktadır. Böyle olması hâlinde bunlardan yiyenler için herhangi bir günah ve vebal yoktur.³⁷³

Bursevî de her kimin gerekli olan zaruret miktarını aşmamak kaydıyla bu haram kılınmış şeylerden bir miktar yemesinde sakınca görülmemiştir der. “...Başkasının hakkını tecavüz etmeden ve haddi aşmadan...” ifadesi bu haram etlerden belli bir miktar, ölmeyecek

³⁶⁷ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 1/180.

³⁶⁸ Zuhaylî, *Müesse-setü'r-risâle*, 67-68.

³⁶⁹ En'âm 6/119.

³⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/401.

³⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr*, 2/248.

³⁷² Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hukkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*, çev. Fehmi el-Hüseynî (Beyrut: Dâru'l-cîl, 2003), 1/37-38.

³⁷³ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 4/96.

kadar yiyebilir anlamına gelmektedir. Zaruret halinde olanın haram olan şeylerden zaruret miktarına haddi aşmadan yenmesinde bir sakınca yoktur.³⁷⁴

Yazır'a göre ilm-i fıkıhta: “Zaruretlar, haram olan şeyleri mübah kılar.” ve “Zaruretlar, kendi miktarınca takdir olunur.” kaide-i külliyesi de bu ve emsali âyetlerin kapsamı içerisinde görülmüştür.³⁷⁵

Bir insan, son derece aç kalıp başka helâl bir şey bulamadığı takdirde domuz eti gibi haram olan bir şeyden yalnız hayatını kurtaracak bir miktar yemesi helâl olur ve lâzım gelir. Eğer bunu yemeyip açlıktan ölürse bir nevi intihar etmiş³⁷⁶ katl-i nefis günahıyla asi olmuş olur. Üç durumda insana yenilmesi haram olan şeyler helâl kılınmıştır denilmiştir. Bunlar: ölecek derecede açlık hissetmesi, bunu nefsi için tercih etmemesi ve tüketirken bundan haz duymaması bir diğer nokta ise ihtiyacı kadar tüketip aşırıya kaçmamasıdır.³⁷⁷ İstismar etmeye kalkışacak olan kötü niyetli kimseler ise bu konudan ayrı tutulmuştur.

Her ne kadar Allah'ın yasakladıklarında akli gerekçeler ön plana çıksa da taabbudîlik ve takva bu konu da önemli görülmüştür. Allah Teâlâ âyet-i kerîmede: “*Allah (c.c.) size güçlük çıkarmak istemez, fakat şükredesiniz diye sizi temizleyip arındırmak ve size olan nimetlerini tamamen erdirmek ister.*”³⁷⁸ buyurur. Allah (c.c.) nimetlerini tüm kullarının istifadesine sunmuştur. Bunun yanında fayda bulunmayan az bir kısmını ise yasaklamıştır. Allah'ın hükümlerini dünya menfaati için önemsememek ve az bir faydalanma için gerçek âhiret yurdunu terk etmek doğru bir davranış olarak görülmemiştir.

³⁷⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/294.

³⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/542.

³⁷⁶ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Alisi ve Tefsiri*, 1/163; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/463.

³⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1/136.

³⁷⁸ el-Mâide 5/6.

SONUÇ

Dinin her alanını ilgilendiren helâller ve haramlar konusunun, yiyecek ve içeceklerle ilgili bölümünde yapılan bu çalışmada ağırlıklı olarak helâl, haram, tayyib ve habis kavramları üzerinde durulmuştur. Allah (c.c.) kâinatı bir döngü ve düzene göre yaratmıştır. Kur'ân'da bu yaratış aşamalarından bitkiler, hayvanlar ve insanlar şeklinde bahsedilir. Allah Teâlâ insanları diğer varlıklardan daha üstün şekilde yaratmış ve yarattığı tüm varlıkları onun istifadesine, kullanımına sunmuştur. Kâinatta yaratılan varlıklara bakıldığında bunların hepsinin insanın hizmetine sunulmuş birer nimet oldukları açıkça görülmektedir. Yüce Allah insanı akıl sahibi kılmış ve bu yönüyle tüm yarattıklarından ayrı tutmuştur. İnsan, akıl sahibi olmasından dolayı yaratılan diğer varlıklardan ayrılır ve yaptıklarının sorumluluğu ile mükellef olur.

İnsan olmanın bir diğer yönü de muhtaç ve ihtiyaç sahibi olmaktır. İnsan, hayatını devam ettirebilmek için bazı temel gereksinimlere ihtiyaç duyar. Beslenme de insan yaşamının vazgeçilmez temel ihtiyaçlarından birisidir. Allah (c.c.) yeryüzünde insanların faydalanması için sayısız nimet yaratmıştır. Allah (c.c.) yarattığı bu nimetlerin birçoğunu helâl kılmış belirli bir kısmını (az bir kısım) ise yasaklanmıştır. Yüce Allah Kur'ân'ı Kerîm'de, helâl ve haramları insanlara açık bir şekilde bildirmiştir. Bununla beraber bazı durumlarda sadece sınırlarını çizmiştir. Haram oldukları bildirilip haramlık gerekçesi açıklanmayanlar, bir sebep belirtilemeksizin taabbudîlik (yasaklama sebebi açıklanmasa da yasaklanması haram olması için yeterli demektir) ekseninde ele alınır.

Ele aldığımız helâl ve haram; yiyecekler ve içecekler “nas ve taabbudîlik” bildiren âyetleri içerdiği için konuyla ilgili müfessirler tarafından yapılan açıklamalarda aşırı dikkat çekici dönemsel farklılıklar göze çarpmamıştır. Allah Teâlânın helâllüğünü ya da haramlığını Kur'ân'da açıkça bildirdiği şeylerde müfessirler arasında ihtilaf söz konusu değildir. Allah (c.c.) haram olduğunu bildirdiği hayvanları Kur'ân-ı Kerîm'de belli âyetler çerçevesinde zikretmiştir. Örneğin domuz, kan, hamr/içki, meyte/leş, boğularak ölmüş, darbe vurularak ölmüş, yuvarlanarak ölmüş, süsülerek ölmüş, yırtıcıların yediği, şer'î kesime uygun kesilmeyen hayvanın haramlığı böyledir. Haram olduğuna delil bulunmayan şeyler “eşyada aslolan ibahadır” kaidesi gereği helâl kabul edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar için hayati önem taşıyan bitkilerden de bahsedilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, bazı sebze ve meyvelerin adları zikredilmiş; fakat tafsîlâtı bir şekilde bunların inceliklerine, özelliklerine ve faydalarına yer verilmemiştir. Bazı detay noktalarda âlimlerin, kelimelere verdikleri farklı anlamlar ya da ondaki hükmü belli bir sebebe, o andaki

belli bir olaya bağlamaları yönüyledir. İnsan sağlığına zararı olmayan her türden bitki helâl, zararlı olanlar ise haram olarak değerlendirilmiştir.

Bazı haramlar zaruret durumunda geçici olarak helâl olurlar. Zaruret durumu istisnai bir durumdur. Kişinin zaruret durumu daha çok açlıktan ölecek derecede kendini bir şeylere muhtaç hissetmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durum kişiye göre de değişebilir. Zaruret durumunda kişi, haram yiyecek ve içeceklerden ölmeyecek kadar istifade edebilir. Buradaki asıl mevzu ihtiyaçtan ötürü muhtaçlıktır. Yoksa zaruret durumundan menfaat gözetmek, nefsanî şeylere meyletmek demek değildir. Zor durumlar karşısında böylesi bir incelik Allah'ın kulları üzerindeki bir lütfudur.

Allah (c.c.) nimetlerinden hem bu dünyada faydalanılmasını ister hem de onunla insanları âhiret yurdunu aramaya teşvik eder. Kuşkusuz akıllı kimsenin, sayılamayacak derecede üstün ve değerli nimetleri kendisine ihsan ve ikram eden yüce Allah'ın en büyük saygı ve hürmete layık olduğunu bilmesi gerekir. İman sahibi kul, sayısız ve sınırsız nimet karşısında kendisine haram kılınan ve şüpheli şeylerden uzak durarak Allah'ın emir ve buyruklarına uygun hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. Mısır: Dâru’l Kütüb, 1945.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Akgündüz, Ahmet. “Helâl Gıda Meselesi ve Yaşanan Problemler”, 1. *Uluslararası Helâl Gıda Konferansı*, İstanbul 2008.
- Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu’l Me‘ânî fî Tefsîri’l-Kur‘âni’l-‘azîm ve’s-Seb‘i’l-Mesânî*. 2. Baskı. 16 Cilt. Beyrut: Dâru’l-fıkr, t.y.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Remzü’l-hakâik*. Beyrut: y.y. 2004.
- Bâcî, Ebu’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d b. Eyyûb. *el-Müntekâ Şerhu Muvattai Mâlik*. thk. Mahmûd Şâkir. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2005.
- Baktır, Mustafa. “İçki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. “Tağrir”. *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- Başoğlu, Tuncay. “Uyuşturucu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/248-253. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Beydâvî, Kâdî. *Beydâvî Tefsîri*. trc. Şadi Eren. 14 Cilt. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.
- Beydâvî, Nâsıruddîn. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l İlmiyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1967.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur‘ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsîri*. 8 Cilt. İstanbul: Nesa Yayınevi, 2012.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu’s-Sahih*. Beyrut: Dâru’l-İbn-i Kesîr, 2002.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhû’l-beyân*. trc. Kâmil Yılmaz vd. 23 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhû’l-beyân Tefsîri*. 10 Cilt. İstanbul: Damla Yayınevi, 8. Basım, 2012.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr yayınevi, 1996.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâiu't-Tefsîr*. trc. Halil Öğmüþ ve Ahmet Ağırakça. 4 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.
- Cezirî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*. çev. Mehmet Keskin. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Ta'rifât*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî. *es-Sünen*. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Demirci, Kürşat. “Helâl” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/173-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs: Tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1964.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”. Erişim 11 Aralık 2021. <https://kurul.diyanet.gov.tr/>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2009.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. Marmara Üniversitesi İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları, 4. Baskı, 2000.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm İlmihali*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı, 2006.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meâl Tefsîr*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Ebû's-Suûd, Mehmet. *Ebûssuûd Tefsîri*. trc. Ali Akın. 12 Cilt. İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1. Baskı, 2007.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed. *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*. 5 Cilt. Halep: Dâru'l-va'y, 2. Baskı, 2004.
- Gültekin, Vahdet – Rado, Şevket. *Yeni hayat Ansiklopedisi*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1982.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin. *Râmûzü'l-eḥâdis*, thk. Lütfî Doğan - M. Cevat Akşit İstanbul: y.y. 1982.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r risâle, 1999.

- Hasenî, İbn Acibe. *Kur'ân'ın Tefsîri ve Tasavvufî İsaretleri*. trc. Dilara Selvi. 11 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınevi 2011.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-muhtâr (Reddû'l-muhtâr ile beraber)*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı. 1992.
- Hattâbî, Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed. *Meâlimü's-Sünen (Sünenü Ebû Dâvûd ile birlikte)*. trc. İzzet Ubeyd ed-De' âs Âdil es-Seyyid. 4 Cilt. Hıms: Dâru' l-Hadîs, 1973.
- Haydar, Ali. *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. çev. Fehmi el Hüseyini. Beyrut: Dâru'l-cîl, 2003.
- Hâzin, Muhammed b. İbrâhîm. *Lubâbu't-te'vîl fî maânî't-tenzîl*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l Kutubi'l-'Arabiyye, ty.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî. *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd Dürrü'l-Muhtâr*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003.
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhamed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. 9 Cilt. Kâhire: yy, 2006.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't Tûnusiyye, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec. Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî vd. *Zadü'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Ğirnâtî. *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*. thk: Abdullâh el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- İbn Kayyim, el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-muvakiîn an Rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dâru'lkütubi'l-ilmîyye, 1991.
- İbn Kayyim, el-Cevziyye. *Bedâi'ut-tefsîr*. trc. Harun ÖğmüŖ - Ahmet Ağırakça. 4 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*. thk. Muhammed İbrahim ve Muhammed Ahmet. İstanbul: y.y. 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl İbn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2003.

- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim. “‘el-İcmâ’”. thk. Ebû Hammâd Sağır Ahmed b. Muhammed Hanîf. Amman: Mektebetü'l-Furkân, 1999.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahme b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: Dârü's-Selam, 2014.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. B.y: Darü'l-fikri'l-Arabî, ts.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1992.
- Kahraman, Abdullah. “‘Gıda Ürünlerinde Helâl ve Haramı Belirleme Yöntemi’”. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2012.
- Kahraman, Abdullah. “‘İslâm’da Helâl ve Haramın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi’”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012.
- Kamil, Musa. *Ahkâmü'l-etime fî'l-İslâm*. Beyrut: y.y. 1986.
- Karadâvî, Yusuf. *el-Halâl ve'l-Harâm fî'l-İslâm*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 5. Baskı, 1994.
- Karagöz, İsmail ve diğerleri. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Karagöz, İsmail. *Âyet ve Hadislerin Işığında Helâl, Mekruh ve Haramlar*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1986.
- Karaman, Hayrettin. *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Karakaya, Hasan. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Buruc Yayınları, 1998.
- Karaman Hayreddin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. 5 Cilt. Ankara: Saray Matbaacılık Ltd. Şti, 2012.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1974.
- Kaya, Remzi. *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitab-ı Mukaddes'te Helâl ve Haram Gıdalar*. İstanbul: Kaya Matbaası, 2000.
- Köse, Saffet. *İslam İbâdet Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Kudûrî, Ebû'l-Hasen Ahmed. *Muhtasarü'l Kudûrî*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2017.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Hayreddin Karaman - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş. 5 Cilt. Ankara: Saray Matbaacılık Ltd. Şti, 3. Basım, 2017.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 11. Basım, 2010.

Kur'ân Yolu. Erişim 15 Eylül 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

Kur'ân Yolu. Erişim 6 Ekim 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Kutuphane>

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi ' li-aḥkâmi 'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.

Kurtubî, Muhammed bin Ahmed. *el-Câmi ' li-aḥkâmi 'l-Kur'ân*. trc. M. Beşir Eryarsoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2000.

Mahalli, Celalettin. *Kelime Anlamlı Celaleyn tercümesi*. çev. Taha Alp - Abdulkadir Yılmaz-Orhan Ençakar. 5 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.

Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. M. Fuad Abdülbâki. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Mevdûdî, Ebû'l-A'la. *Tefhimu 'l Kur'ân*. trc. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.

Mevsîlî, Abdullah Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta 'lîl 'l-Muhtâr*. thk. Mustafa Beycu. 5 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.

Milaslı, İsmail Hakkı. *İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1933.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi 'u's-Sahîh*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, 2006.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü 'n-Nesâî*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-metbûati'l-İslâmiyye, 1986.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed. *Medârikü 't-tenzîl*. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2011.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1972.

Okur, Kâşif Hamdi. “İslam Hukuku Açısından Helâl ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”. 6. *İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helâl Gıda Sempozyumu*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.

Râzî, Fahreddin. *Tefsîrü 'l-kebîr Mefâtîhu 'l-gayb*. 23 Cilt. Beyrut: Darul Fikr, 2005.

Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Hakîm* (Tefsîru'l-Menâr). Beyrut: Dâru 'l-Kütübî'l-ilmîyye, 12. Basım, 1999.

Sabunî, Muhammed Ali. *Ahkâm Tefsîri*. trc. Mazhar Taşkesenlioğlu. 2 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2012.

Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*. trc. Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: İz yayıncılık, 2003.

- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 2002.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Seyyid Kutub, İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fi Zılâl-il Kur'ân*. trc. Uçan Salih vd. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003.
- Suyûtî, Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Beyrut: Merkez Hicr li'l-Buhûs, 2004.
- Süyûtî, Celâlüddin. *Ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. trc. Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak yayıncılık, 1. Baskı, 2012.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *Usûlu'l Fıkhi'l-İslâmî*. İstanbul: Hanefiyye Kitabevi, 2012.
- Şafak, Ali. "Bağy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şenol, Yahya. *Kur'ân'a Göre Hayvansal Gıdalarda Helâllik Ölçüleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2013.
- Şırbînî, Muhammed el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr* nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Kahire: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1983.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân an Te'vîli Ayi'l Kur'ân*. Mısır: y.y. 1903.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed B. Cerir. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân (Taberî Tefsiri)*. trc. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tahâvi, Ebû Ca'fer. *Ahkâmu'l Kur'ân*. trc. Dr. Mustafa Genç. 3 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. Mısır: Şeriketü'l-Mektebe, 1975.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*, 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'ân-ı Kerîm Şifa Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2007.
- Turgay, Nurettin, *Kur'ân Açısından Hayvanlar ve Bitkiler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- Ustaosmanoğlu, Mahmud. *Ruhu'l Furkan Tefsiri*. 16 Cilt. İstanbul: Sıraç Kitabevi, 2007.
- Yalçın, İsmail. "Yiyecek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43:554-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım, 2012.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986.

Yıldırım, Mustafa. *Mecellenin Külli Kaideleri*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2015.

Zeccâc, İshak b. İbrahim. *Maâni'l Kur'ân ve i'râbuhû*. thk. Abdulcelil Şulbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*. thk. Adil Abdulmevcud. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l Abikan, 1998.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah. *el-Mensûr fî'l-kavâid*. thk. Teysir Fâik Ahmed Muhammed. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-suûni'l İslâmiyye, ty.

Zeydan, Abdülkerîm. *el-Veciz fî usûli'l-fıkh*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhul İslâmî ve edilletuh*. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 4. Baskı, 1989.

Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l-Irfân Tercümesi*. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.

ÖZ GEÇMİŞ

Kübra SAĞLAM, ~~1992~~ doğdu. Sinop Anadolu İmâm Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra başladığı Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dini Danışmanlık ve Rehberlik alanında başladığı Tezsiz Yüksek Lisans programını 2017 yılında tamamladı.